श्रीगणेशायनमः॥श्रीरामंयज्ञपुरुषंश्रीसांबंविमलेश्वरं॥हर्यादिव्यंभ्रातरंनत्वामातरंचरमाभिधां॥१॥माटेइत्युपनाम्नोवेश्रीनारायणस्तनौत्र्यंबकेणद्विजाग्र्येणसप्तर्षिग्रामवासिना॥२॥आश्वलायनसूत्राविरोधिबोधायनानुगः॥निरूढपशुबंधस्यत्रयोगोथविरच्यते॥३॥बोधायनकल्पसूत्रं॥पशुनायक्ष्यमाणोभवतिसउपकल्पयतेपोतुरुदवान्परिधीनित्यादिहिरण्यमित्यंतं॥पोतुर्दुर्वरुरुः॥औदुंबरइतिकेचित्॥गुग्गुलुप्रसिद्धं॥सुगंधितेजनंतृणविशेषोवास्तिक्तत्वात्पशुभिर्नभक्ष्यते॥शुक्लाम्रर्णीस्तुकांसेषष्टंगमध्यस्छो॥दर्भमय्योरशनेतत्रैकाद्विगुणाद्वियायामापरात्रिगुणात्रियायामा॥द्वेवपात्रपण्येोतत्रैकाद्विश्लाग्याएकश्रुवा॥हृदयपाकसमर्थहृदयशूलं॥कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्॥कार्ष्मर्यःशिवनीतिलोके॥वपात्रपणीश्रुवयोरपिकार्ष्मर्यमयत्वमितिसूत्रांतरे॥औदुंबरंसैत्रावरुणदंडंयजमानास्यसंमितं॥इध्माबर्हिः॥तत्रसामिधेनीनांसप्तदश्यास्तद्वनुरूपश्चमः॥इध्मंप्रणयनीयं॥वृक्षशाखा॥वृक्षः पाईरइतित्रिलिंगः॥इडन्वनु॥हृदयाद्यवदानार्थोफलकेवेडस्तुमित्युच्यते॥यवान्॥सक्तून्॥तत्रसक्तवोभर्जितयवव्रीह्यन्यतरचूर्णं॥दधि॥हिरण्यं॥इडमुपलक्षणं॥आज्यंपशुपुरोडाशीयपिष्टं॥यूपःऋत्विजःकंसंचमसंवावसाहोमार्थंपशुकुंभीशरावंवषराज्यग्रहणीमित्यादिसर्वमुपकल्प्यते॥अथामावास्येनवाहविषेष्ट्वानक्षत्रेणवेति॥आमावास्ययागानंतरंतस्मिन्नेवदिनेइतिप्रथमःपक्षः॥नक्षत्रेणवेतिद्वितीयः॥तत्रद्वितीयेकृत्तिकादिविशाखांतदेवनक्षत्रेषुअन्यतमं॥आश्वलायनानांतुपर्वद्वयं॥पौर्णमासेनेष्टपशुसोमाउपरिष्टास्त्रैरमावास्यायोपौर्णमास्यांवायजेतेतितत्सूत्रोक्तेः॥पशोरनुष्ठानंसरूपमेवेत्यपेक्षायामाहाश्वलायनः॥निर्मितएकाग्नेःषाण्मास्यःसांवत्सरोवेति॥

पशोःसद्यस्कालत्वंह्यहःकालत्वंवेतिद्वैधे॥तत्राद्यपक्षएवाश्वलायनानां॥तत्सूत्रत्वेनोतथैवसिद्धांतितत्वात्॥पश्वंगत्वेनाग्नेयीष्टिर्वैकल्पिकीत्युक्तंद्वैधे॥निरूढपशोरिष्टिर्नित्येत्याश्वलायनसूत्रत्वेनो॥अत्रांगत्वेनदर्शिश्राद्धमुक्तं बह्वृचकारिकायां॥स्यादभ्युदयिकंश्राद्धंदधिपूर्वेषुकर्मसु॥स्यात्पुंसवनसीमंतचौलोपनयनेषिह॥विवाहेचानलाधेयप्रभृतिश्रौतकर्मसु॥इदंश्राद्धंप्रकुर्वंतिहिजाग्न्यधिनिमित्तकमिति॥इदंचासकृच्चातुर्मास्यपश्वादिकर्मसुप्रथमप्रयोगएवेतिकेचित्॥आधानहोमवेश्वदेवबलिदर्शपूर्णमासाग्रयणेष्वेवप्रथमंसकृत्॥अन्येषुतुप्रतिप्रयोगमितिमयूखे॥इदंचकर्मारंभदिनात्परेद्युःकार्यं॥महत्सुपूर्वेद्युरितिपरिशिष्टात्॥तच्चप्रातरेव॥प्रातरग्न्यधिनिमित्तकमित्युक्तेः॥प्रातःशब्दःपंचधाविभक्तरिनुप्रथमभागपरः॥यद्वाप्रहरोध्यर्धसंयुक्तःप्रातरित्यभिधीयतइतिवचनात्सार्धप्रहरवाचकः॥आधानांगत्वपरावा॥पार्वणंचापरावेत्यनेनौदिश्राद्धंतथाग्न्यधिनिमित्तमितिनिर्णयामृतोक्तेः॥अथपश्वादिकर्मांगत्वेनोदक्शांतिप्रतिसरबंधानुक्तोबौधायनेन॥तत्रोदक्शांतिर्दिवैवपूर्वाह्णे॥विशेषादर्शनात्॥प्रतिसरबंधस्तुरात्रावेव॥यस्मिन्दिनेनांदीमुखंकुर्यात्तस्यांरात्रौप्रतिसरमारभेतेतिबौधायनोक्तेः॥कल्पे॥गार्हपत्येआज्यंविलाप्योत्पूयस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वाघृतद्योतारंमनसानुद्रुत्याहवनीयेजुहोत्यन्वारब्धेयजमानेस्वाहेति॥सूर्यंतेचक्षुरित्यनुवाकःषड्धोता॥तंहोत्रामेरयस्वेत्येतंमनसानुद्रुत्यस्वाहेतिवाचावदन्यजमानेन्वारंभेकुर्वंतिसतिआहवनीयेजुहोति॥अनादिष्टआहवनीयेहोतव्यमितिभ्रातावपितुरनाहवनीयश्चरुणोत्सर्गेपश्वेष्टयंगाहवनीयेषड्धोत्रहोमसिध्यर्थमिति॥अयंषड्धोत्रहोमःउपवसथेयागस्त्विसेवेतिद्वैधे॥षड्धोत्रहोमानंतरंकूष्मांडहोमउक्तो

पशुप्र० २

धर्मप्रश्ने॥ एतदर्थं चरुस्थालीविहरणं विहरणपक्षे॥ अपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाज्यपाकुतिं जुहोत्युरुर्वि [illegible] ति॥ अत्रापि पुनर्विहरणं॥ अथर्यार्था यामिनंप्रणयतीत्युक्तेः॥ अपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाधयाचाज्यस्रुचौ सिस्तुवौ बर्हिर्हिरण्यमुत्पात्रं च कृत्वेतिलक्षणंसपरशुमेहियज्ञमानेति॥ आहेतिशेषः॥ पूर्वयाद्वारोपनिष्क्रम्यतांदिशंयंतियत्रास्यपशुः स्पष्टोभवतीति॥ अत्यउपनतंतमुपतिष्ठतअत्यन्यानिति॥ उपरुज्यनेत्राञ्जुरवसासीनते॥ निशेषाश्रुतेः॥ अत्रकर्मांतं॥ त्र्यरत्निश्चतुरत्निर्वानिरूढपशुबंधस्यपालाशोपइतिं॥ स्वधितिनैतिर्यंचंप्रहरतिस्वधितइति॥ यद्यत्रथमःशकलःपरापतति तंत्रज्ञातं निदधाति॥ तमपरिभिन्नलक्षणंगच्छति॥ अपरिभिन्नपाटयन्शकटस्यगच्छतोधोक्षोयधारुणोनसज्जते तावतिप्रदेशेछिंद्यात्॥ प्राचंवोत्तरंवापरांतमनुमंत्रयतेस्विष्टमग्नेणेति॥ अथाग्नेहिरण्यंनिधायसंपरिस्तीर्याभिजुहोतिवनस्पतइति॥ अत्रापिशिष्टचेत्सुक्शेषेस्तन्निमृजं॥ पूर्वाहुतचतुर्गृहीतेनहोमः॥ सहस्रवत्शाविवयरुहेमेत्यात्मानंत्रसभिमृशति॥ अत्रोपकस्पर्शः स्मार्तः॥ अन्वग्रशाखाःप्रसृत्यतियंतेति॥ अन्वग्रंमूलात्तार भ्याग्रपर्यंतं॥ पंचारनिंतस्मेरुभेत्येषब्राह्मणवतामवमर्शति॥ ब्राह्मणवहितेषुकल्पेषुपंचारनिपक्षोयंकल्पिष्यथः॥ तंपरिषंगपरमादेशावमंचषालस्यकालेपरिवासयत्यछिन्नइति॥ प्रादेशावमंपरीणाहमित्यर्थः परीणाहोविशालता॥ चषालस्यकालेचषालसंबंधिनिस्रुवेपर्यंतेसतितेनसहछिनत्ति॥ यत्परंभवतिस्यंचतुरंगुलं चषालायत्रछेत्स्यतीति॥ चषालस्यस्रुवेनसहछिनद्यद्ध्वंयत्तच्चषालार्थं चतुरंगुलं छिनत्ति॥ तंचतुरश्रिमष्टाश्रिंवाकृत्वाहरत्याहारयत्योह्यनिलिष्टत्यवतक्षणानामेकंस्वरुंकुरुतइति॥ चतुरश्राकिरणमुप

२

रत्रदेशाद्ध्वं॥ उपरमतष्टंभवतीतिभरद्वाजोक्तेः॥ उपरमरत्निमात्रमितिछंदोगब्राह्मणे॥ आवाह्यतिमनुष्येरुध्म्यआवाहारयतिआहारयतिवा शाकवादिनाओह्यनिलिष्टति॥ अत्रवेत्यनुषंगंओह्यनिलिष्टतिवा॥ अवतक्षणशकलानामध्येएकंस्वरुंकुरुते॥ स्वरुमितियज्ञलक्षणं॥ अधिमंथनशकलान्यपिअवतक्षणान्तामेवकार्षणीतिसाधितंसुबोधिन्यां॥ अथास्येपार्श्वेधुरेवपाशुकंधिकीवे दिधिमिताभवतिदशपदापश्चात्रि रश्चीह्यंपत्रात्र्यष्टपदापुरस्तान्निरश्चीतांपरिस्तीर्यस्तंबयजुहरतीति॥ सोपवस्थेसयोयागेवावेदिमानंपूर्वधुरेवेतिअन्यत्स्पष्टं॥ सचो यागेयपाहरणानंतरंयागादिवसएववेदिमानमितिकर्मांते॥ श्रुत्वेतुचतुरधिकशतांगुलेनपश्चान्निरश्चीअष्टाशीत्यधिकशतांगुलेप्राचीं षउशीत्यंगुलेनपुरस्तान्निरश्चीअथवाचतुर्दिक्षुसमादशपदालिकेतिपक्षद्वयमुक्तं॥ पदंपंचदशांगुलमितिश्रुत्वे॥ द्वादशांगुलंपदमितिके चित्॥ स्तंबयजुहरणप्रकारमाह॥ इत्येवंत्रसिध्यपोराडाशिकंत्रिर्यजुषाद्वन्द्वीचतुर्थमिति॥ दर्शपूर्णमासोक्तप्रकारएवज्ञेयः॥ इदंस्तंबयजुहर णविधानमितःप्राचीनानामंगानामतिदेशप्राप्तानांस्वकालेनुष्ठानमवगमयति॥ तथाचसोपवस्थपक्षेक्रमः॥ प्रातर्दुतेग्निहोत्रेस्नानादिपंच कंकृत्वाऐंद्राग्नेननिरूढपशुनायक्ष्यइतिसंकल्प्य॥ अग्नीषोमावाज्यभागौइंद्राग्नी॥ वनस्पतिर्देवाआज्यपाःअग्निःस्विष्टकृदितिदेवताश्च संकल्पयेत्॥ शेषैस्तत्रैवसरेदेवतासंकल्पोनोक्तस्तद्विचारणीयं॥ ततः प्रतिप्रस्थाहप्रशास्तृसहितान्प्राकृतान्त्विग्वोत्सोपवसेत्॥ तत्रोदवसानमज्ञसेःसमारोपितेवाग्निभिरितिकर्मांते॥ अथाग्नीनन्वाधायोपवसथस्यरूपंकुर्यात्॥ शाखाहरणंतुवत्सापाकरणान्नकर्तव्यं॥ शा खापवित्रस्यहविःपवमानार्थत्वात्तदर्थंशाखामाहरेदितिवा॥ अस्मिन्पक्षेमंत्रेणशाखामालेघनिदध्यात्॥ वत्सापाकरणादित्यर्थलोपान्नभवति॥

भाग २

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

अस्मिन्नवसरेस्रुक्स्रुवशाखाछेदनाहरणेकुर्यादित्युक्तंशेषैस्सहचिंत्यं।अथेध्मावहिःसन्नहनं॥तत्रपश्विष्टिपक्षेपूर्वमिष्टेस्ततःपशुयागस्यततो वेदंकृत्वावेदिंविमायशाखाहरणपक्षेपवित्रकरणंतत्रपशुंहव्यंकरोतुमइत्युत्तरः सायंकृतेग्निहोत्रेपशुकुंभीवपाश्रपण्योहृदयशूलंशाखा पवित्रंचसादयित्वाप्रोक्षणांतंकृत्वोपवसेत्॥पशुयूपशानयोर्मैत्रावरुणदंडस्यचकुंभ्यासहासादनप्रोक्षणशेषैरुक्तेतुन्निर्मूलं॥ पशुयागस्यपयोयागविकारत्वात्सायंकृतेग्निहोत्रेकुंभ्यादीनांसंसादनप्रोक्षणेउक्ते॥अन्येतुकुंभ्यादिसादनमुपवसथेनकुर्वंतिजुह्वादि भिःसहसादनप्रोक्षणेकुर्वंति॥अथश्वोभूतेप्रातरग्निहोत्रेकृतेअन्वाहितएवपाशुबंधिकआहवनीयेपाणिसंमर्शनमारभ्य ब्राह्मणतर्पणांतंपश्विष्टिःकार्या॥शेषेस्तुबर्हिर्लवनादिपश्विष्टिरुक्ताततकर्मांतसूत्रविरुद्धं॥ततःषड्धोत्रहोमादियूपाहरणांतंयथा कल्पसूत्रंअयमुक्तःक्रमोबौधायनसोपवसथपक्षे॥प्रालीकिसोपवसथपक्षेतुउदग्वसानांतंपूर्ववत्ततःषड्धोत्रहोमादियूपाहरणांतेवेदिं मायज्ञतोपायनमाशित्वाग्नीन्नाधायेत्यादिपूर्ववत्कृत्वाप्रातःपश्विष्टिरिति॥अत्रमूलंकर्मांतसूत्रंस्पस्टं॥सद्योयागपक्षेपूर्वेद्युर्वेदिमानमात्रंरु त्वापरेद्युःकृतेग्निहोत्रेस्नानपंचकादिउदग्वसानांतेषड्धोतारंकृत्वाग्निदेवत्यांपश्विष्टिमग्न्याधानादिकृत्वायूपाकृत्यादियूपाहरणांतंकर्म सूत्रोक्तंकृत्वाग्न्याधानादिकुंभ्यादिप्रोक्षणांतंसमानं॥नात्रव्रताशनं॥यूपाहरणांतेवावेदिमानं॥अस्मिन्नेकमंतसूत्रमेवमूलं॥ अथपाणिसंमर्शनादिपशुत्रयोगः तत्रकर्मांतं॥पाणीसंमृशेतपरिस्तृणीयात्॥पात्राणिनिर्णिज्यसंसादयेत्ब्रह्माणंदक्षिणतउपवेशयेत्स्रुक्मीकं प्रणीतेत्वोत्तरवेदिकेमंत्रेणोपविशेत्प्रोक्षणीःसंस्कृत्यपात्राणिप्रोक्षेदाज्यंनिरूप्याधिश्रित्यपर्याग्निकृत्वास्प्यहस्तःप्राप्तस्संवत्सरोसिसमिधमतउ ३

र्ध्वमिति॥पाणिसंमर्शनमाहवनीयस्योत्तरतएवप्रकृतिवत्विशेषाश्रवणात्॥केचनोत्तरवेद्युत्तरतः कुर्वंतितन्निर्मूलं॥पात्रासादनमपिगार्हप त्यस्यपुरस्तादेव॥अविशेषात्॥सुबोधिन्यांतुआहवनीयस्यपुरस्तादित्युक्तंतन्मूलंनविद्मः॥प्राकृतपात्रासादनानंतरंवैकृतासादनमिति ज्ञापकंवर्णितंसुबोधिन्यांमहापित्र्यइतथाचस्मर्यमेकादशकपालानि॥अग्निहोत्रहवणीस्रूर्पमित्यादिफलीकरणांतानिसादयित्वावसा होमहवनींस्वधितिंपृषदाज्यग्रहणींदर्भांश्चेतिआसादयेत्॥पशुपुरोडाशीयपात्राणिइडानींनिर्वापकालेचासादनीयानीतिसुबोधिनी॥द्वि तीयपक्षेस्मर्यमग्निहोत्रहवणींचस्रुचंचोपभृतंस्रुवंचध्रुवांचप्राशित्रहरणमिडापात्रंचप्रणीताप्रणयनमाज्यस्थालींचवेदंयोक्त्रंचवेदप रिवासनमुपवेषंच॥इध्मप्रव्रश्चनमन्वाहार्यस्थालीचवसाहोमहवनींस्वधितिंचपृषदाज्यग्रहणींदर्भांश्चेतिसादनं॥शेषेस्तुदधिरिछात्यासादन मुक्तंतच्चिंत्यं॥ब्रह्माणंदक्षिणतउपवेशयेत्स्रुक्मीकंमंत्रंविनाप्रणीतेत्वोत्तरवेदिकेमंत्रेणोपविशेत्यु॥ब्रह्मा॥इदमुपलक्षणंदृष्ट्वास्तरणपवित्रक रणप्रणीतानांतत्रशेएकादशधर्मेसादनपक्षेप्रणीतानकर्तव्येतिरूपतइतिब्रह्मकरणमितानीमेवउपवेशनमंत्रस्यैवनिषेधात्॥प्रणीताभांडेपवित्रं कृत्वायज्ञमानवाचंयछेत्येववदेत्॥स्रुक्स्रुवौप्रोक्षणीमादायस्रुचमितिगार्हपत्येतरेप्यसंस्कृत्यपात्राणिप्रोक्षेत्॥आज्यंमहीनामितिप्रकृतिवन्निरूप्या धिश्रित्यपर्याग्निकुर्यात्॥दर्वीपकल्पितदधिपृषदाज्यार्थमासादयेद्गार्हपत्यसमीपे॥अस्यध्रुवःनिर्वापपर्याग्निकरणेउक्तेशेषेस्रुस्रुवांतरीयेणास्मदीये र्ग्रासेआकांक्षाभावात्॥अस्मिन्नवसरेलौकिकमाज्यंगार्हपत्येविलाप्योत्पूयस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वासमिधमाहवनीयेभ्याधायसप्ततइतिमंत्रेण

पूर्णाकृतिंजुकुयादितिशालीकिमतं॥अस्मिन्पक्षेपाधिष्टेरकरणं॥शालीकिनातस्याअनुक्तत्वात्॥ननुआज्यसंस्कारस्यजातत्वात्पुनराज्यसंस्कारः किमर्थमुक्तइ
तिचेत्॥पशुयागीयापूर्वकार्यसाधनार्थमिति॥तत्रापूर्वकार्यस्यपरिगणनं॥निर्वापात्प्रागपूर्वेणपुर्णाकृत्योर्द्वयोरपि॥स्रुचिपंचगृहीतंयदध्वराकृतिपुस्त्व
यं॥स्वैहोमेवयंजनेरण्योरग्निंप्रणह्यच॥अपाचेषपिसंज्ञानबपास्तोकवसासुच॥सक्तुचेतेषपूर्वेणस्मार्तवत्संस्कृतेनचेति॥इदंशालीकिमतं॥बोधा
यनमतेतुप्राकृताज्यनिर्वापानंतरंतदेवाज्यंसर्वत्र॥प्राकृतसंस्कृतमन्यमित्यापिप्रायइतिभाति॥भरद्वाजोपि॥अप्राकृताप्राकृतयआज्यनिर्वापाद्
र्ध्वमाज्यरूपात्यादित्याश्मरथ्योलौकिकादित्यालेखनोध्रौवादित्यालेखनिरिति॥स्फ्यहस्तःप्राप्तपाशुकवेद्यांस्रुंबयजुर्हरेत्यूद्ध्वंयज्ञुर्वपरिग्राहादितिसिद्धंपूर्वपरिग्राहंपरिग्रह्णातीत्यादिनाकल्पसूत्रेणेतिशेषः॥तांपरिस्तीर्यस्रुंबयजुर्हरतीतिपरिस्त
रणस्रुंबयजुर्हरणयोरव्यधानबोधनात्पूर्वेद्युर्वेदिमानेकृतेपिवेदिपरिस्तरणमिदानीमेव॥शेषैस्तुवेदिमानोत्तरमेवृतपरिस्तरणमुक्तंतत्किंमूलक
मितिनविभ्रः॥अथोत्तरपरिग्राहाद्याह कल्पकारः॥पूर्वेपरिग्राहंपरिगृह्णातिकरणंजपत्युंधंसुधतादाग्नीध्रस्त्रिहरतीतिस्पष्टं॥अथयाचतिस्रुग्
मुदपात्रंबहिःशम्यामिति॥स्पष्टं॥एतत्समाप्तायांहेहियजमानेति॥स्पष्टं॥अत्रेहियजमानेतियजमानस्यैवामंत्रणात्एकेनयजमानेनेवागंतव्यंनपत्नी
॥शेषेस्तुयजमानपत्नीभ्यांसहाध्वर्युर्गत्वेयुक्तंतन्निर्मूलं॥उत्तरैर्वेदिद्वयोर्वात्रिषुवाप्रक्रमेषुस्फ्येनोधत्वावोक्ष्यशम्ययाचात्वालंपरिमिमीतेविनायनी
मेसीतिपुरस्तादुदीचीनकुंडयांतरतःस्फ्येनात्रिखनतीत्यादि॥द्विपदःप्रक्रमः॥प्रक्रमशब्दःपदवचनइतिकेचित्तत्रमूलमन्वेषणीयं॥अन्यत्र
यपिकुत्रश्चिद्वेदित्रिदेशात्वेदिमुत्तरेणद्वयोर्वात्रिषुवाप्रक्रमेषुतीतेषुचात्वालःकार्यइतिप्रतीयतेतथापिसोमेउत्तरावेद्यंसाश्रीत्यतीचःप्रक्रमान् ४

प्रक्रम्यतत्तदुत्तरत्रचात्वालइत्युक्तेरत्रापितथैवकल्पयितुंयुक्तमितिसुबोधिनी॥॥ममतूत्तरेणोत्तरंवेद्यंसंप्रक्रमेचात्वालइतिसत्याषाढपशुसूत्रमेवाकांक्षापूरणा
र्थंग्राह्यमितिभाति॥वेद्युत्तरंसंशंकुमारभ्यप्रत्यक्पदद्वयंपदत्रयंवामीत्वातदुत्तरतस्त्रावदेवमीत्वातत्रशम्यामात्रश्चात्वालइतिशेषेरुक्तंतन्मूलं
नदृश्यते॥उत्तरांसमारभ्यप्रक्रमेअतीतेचात्वालस्यदक्षिणेरेखामध्योयथापरितोलिखतीतिवेजयंती॥चात्वालमानेमंत्रेणशम्यानिधानंरे स्यात्तथा २
खाकरणंतुतूष्णीमितिसूत्रार्थः स्पष्टएवशेषैस्तुवैपरीत्यमुक्तंतत्सूत्रांतररुंध्यासमधीयेर्थाद्यंस्यसूत्रविरोधात्॥अथचात्वालेबर्हिर्निधायत
स्मिन्स्फ्येनप्रहरतिविदेरग्निरितिविदेरग्निरितिहत्वोत्तरवेद्यांनिवपतियत्तेनामितिद्वितीयंप्रहरतीत्यादि॥अत्रबर्हिर्निधाने
प्रागयतासंबयज्ञुर्वद्विशेषाश्रवणात्॥प्रायोगिकास्तुउदगग्रंनिधायेतिलिखंतिकुर्वंतितद्विचारणीयं॥खातमद्स्फ्येनादायसामर्थ्या
त्॥कात्यायनीयेतुहस्तेनवेतिविकल्पउक्तः॥प्रायोगिकास्तुशरावेचदृष्टंकृतंतद्विचार्यं॥यत्तेनाधृष्टमितिमंत्रोनिवपनेस्रुवांतरानुरो
धात्तद्धरणंतुतूष्णीमितिभाति॥चतुर्थेपर्यायेयद्बर्हिर्निधायप्रहरतंतेनसहपोषमूनूहरति॥अथाध्वर्युःस्फ्येनचात्वालात्सुरीषमुद्धरति॥अथाग्नी
ध्रआहवनीयंतिस्रोहरतितत्तास्त्रिराग्नीध्रोहरति॥दक्षिणेनहस्तेनैवप्रक्रमंतिवत्॥यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथाध्वर्युरुत्तरवेद्येपुरीषंसंप्रयौतिसिं
हीरिति॥उत्तरवेद्याःपुर्यांपुरीषंमिश्रयतीत्यर्थः॥अथयत्सुर्विति॥यावतिप्रदेशेउत्तरवेदिःकार्यातावतिप्रदेशेपुरीषंप्रसारयति॥स्फ्येनसंहंति
ध्रुवासीति॥स्फ्येनदक्षीकरोतिपुरीषं॥अथैनामक्षिरवोक्षतिदेवेतिदेवेभ्यःशुंभस्वेतिसिकता॥निरुन्धानिरितिताम्प्रादेशमात्रीचतुरश्रां

निष्ठाय शम्ययापरिमितीउत्तरवेदिमिति॥ प्रादेशमात्रोच्छ्राश्याम्यामानायतदीर्घचतुरश्राउत्तरवेदिः तस्यामध्येइडायास्त्वापदेवयमितिमंत्रतिं
गात्गोष्पदमात्रीउत्तरतोभिः॥ यद्वाशम्यामानायतदीर्घोच्छ्राउत्तरवेदिस्तन्मध्येप्रादेशमात्राचतुष्कोणानाभिरिति॥ वेदेःपूर्वांतेमध्यभागेय
पावदीयाळंकोः पश्चात्संचरन्नवशिष्यशम्यामात्रीउत्तरवेदिः कार्येतिआपस्तंबः॥ उत्तरतोभिमुत्सार्यचेत्यथैनांप्रतिळाघाभ्रिमादत्तेदे
वस्यत्वेति॥ उत्तरतोभिमुच्चैस्तरांकृत्वातांदर्भैःप्रतिळायेति॥ आदायाभिमंत्रयतेभ्रिरिति॥ तयायूपावटंपरिलिखतियथांतर्वेद्यधंस्या
द्बहिर्वेद्यधंपरीति॥ अत्रमंत्रकर्मणोस्त्रिरावृत्तिः सकृन्मंत्रेणद्विस्तूष्णीमितिवेतिद्वैधे॥ अथाग्नीध्रमाहूयाग्नीदेहोमंयूपावटंखनोप
रसंमितमित्यादि॥ उपरादतिरिक्तंचतुरंगुलंखनतादित्यर्थः॥ तंसखनतिखानयतिवेति॥ यावद्देवात्राध्वर्युश्चेष्टितावतिखातेभ्याहरेधातो
ध्मंप्रणयनीयमुपोपयमनीःकल्पयतिचात्वालादिति॥ आत्मानंद्योषवतीःप्रोक्षणीरध्वर्युरादत्तेपरिक्रमिणेपंचगृहीतमाज्यंप्रयच्छतिस्रुव
णिसंभाराभवंतीति॥ आत्मनास्वयं॥ अध्वर्युःप्रतिप्रस्थातास्रुचौप्रोक्षणीरादत्ते॥ अध्वर्युरपूर्वाज्यात्स्रुचांपंचगृहीत्वापरिक्रमिणेदद्यात्॥ स्वयं
मग्निंगृह्णीयात्॥ अग्निग्रहणंप्राङ्स्रुवलेनेवाविशेषात्॥ पोतृद्वाःपरिधयइत्यादिसंभाराः स्रुवणिपूर्वमेवसमर्पिताभवेयुः॥ अथसंप्रेषमाहाग्ने
येप्रणीयमानायेत्यादि॥ होतःस्थानादारभ्यतस्यानुलेखामविछिन्नांकुरुयत्रासौतिष्ठतितावदित्यर्थः॥ त्रिरुक्तायामुच्यमानेहोतुर्वशंयंसुत्तरेण
वेदिंप्रतिपद्यतेधारयंसेतमग्निमितिं॥ होत्राःत्रिरुक्तायांप्रथमायामृचिउच्यमानेतेयथागृहीतानिस्रोक्षण्यादीनिद्रव्याणि॥ होतुर्वशंयथाभवतितथा
शनैर्यतोगच्छंतिवेदेरुत्तरतोगच्छंतिधारयंसेतंप्रणीयमानमग्निं॥ अत्रसत्याषाढः॥ त्रिरुक्तायाःहरत्युत्तरवेदिंप्राप्येति॥ अत्रयजमानपत्नीभ्यामन्वार

ORIENTAL

ब्धःध्मापयगच्छंतीतिशेषेरुक्तंतत्पत्न्यन्वारंभोनिर्मूलः॥ यजमानान्वारंभेज्ञापकंवक्ष्यते॥ त्रेधोत्तरमग्निंगृह्णमुक्तंतेरेवतत्प्रमाणं॥ अथाध्वर्युरिंद्र
घोषवतीभिरुत्तरवेदिंप्रोक्षतिइंद्रघोषस्त्वावसुभिःपुरस्तात्सावितिपुरस्तादिसादि॥ सर्वत्रप्राक्सुवआसीनःप्राणवर्गंप्रोक्षेद्विशेषावचनात्॥ मध्यमा
दारभ्यप्रागादितन्नद्विगंतंप्रोक्षणमितिप्रकारांतरंद्वैधे॥ शेषैस्तुप्रागादिदिशमारभ्यमध्येसमापयन्प्रोक्षतीत्युक्तंतत्सूत्रांतरमूलकंबौधायनत्रयो
नेकथंदृष्टांतमितिसुधीभिर्विचारणीयं॥ अथयत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्यतेयदेवतत्रक्रूरंतेनशमयतीतिब्राह्मणमिति॥ प्रोक्षणीशेषमुत्तरवेद्यादक्षिणतो
निनयतीत्यर्थः॥ प्रोक्षणीशेषानिनयनेरुक्तानांतराण्यप्युक्तानिद्वैधे॥ अथैनांहिरण्यमंतर्धायाक्ष्णायांपंचगृहीतेनआघारयतिसिंहीरासिसपत्नसाही
स्वाहेतिदक्षिणेंसेइत्यादिस्रुचमुद्धरतीत्यंतं॥ उत्तरवेदिंकोणशःविभागेनक्षारयति॥ प्रथमंदक्षिणादंसादारभ्याप्यधात्॥ ततउत्तरस्यांश्रोण्यामारभ्या
मध्यात्तथादक्षिणस्यांश्रोण्यांतथोत्तरादंसात्सिंहीरस्यावहेतिमध्येअथभ्रृतेभ्यस्त्वेतिस्रुचमूर्ध्वंयजति॥ उत्तरवेदिंआघारणेत्वन्यमपिकल्पद्व
यमभिहितंद्वैधे॥ अथपोतुप्रवान्परिधीन्परिदधातिविश्वायुरित्यादि॥ अत्रैनामितिपूर्वसूत्रस्रुवमनुवर्तते॥ ततश्चवेदेरेवपरिधानं॥ आपस्तंबेनतुस्पष्ट
मुक्तं॥ उत्तरवेदिंपोतुप्रवैःपरिदधातीति॥ वेदिपरिधानंयथासंभवेन्नथापरिधिमानमर्थात्॥ शेषैस्तुकात्यायनकल्पमाश्रित्यनाभिपरिधानमुक्तंतत्सम्य
गसम्यग्वासुधीभिर्विचारणीयं॥ अथातिशिष्टान्संभारान्निवपतिगुग्गुलुसुगंधितेजनंशुक्लाम्रूर्णालुकांयायेतस्यांतराष्ट्रंगेइति॥ अत्रमंत्रानुक्तत्वाच्छ्रप
णेननिवपनं॥ शेषाद्भिस्त्वग्नेरितिमंत्रउक्तः सचभरद्वाजसूत्रमूलकोपिआकांक्षाभावाद्बौधायनीयैरग्राह्यएव॥ अथैनान्संस्रावेणाभिघारयति॥ अथप्रद

पशुप्र० ६ क्षिणमावत्तेधंत्रतिष्ठापयतियज्ञत्रतिष्ठेति॥अत्राविशेषात्स्रुत्वमेवाध्वर्युः॥शेषैस्तुत्रस्रुत्वमुक्तंतत्रमूलंमृग्यं॥अथैनंविस्रस्याकृतिष्वाहंकृत्वाध्व
राकृतिभिरुपजुहोतिअग्निर्यज्ञमित्यादि॥अथैतायजमानएवस्रुवंजुहोत्यग्निरन्नादइत्यादि॥इध्मंविस्रस्यप्रदीप्तंकृत्वाजुह्वासकृद्गृहीतेनायंहोमःनि
शेषाश्रुतेः॥अपूर्वंचाज्यं॥अत्रकाश्चित्समिधोभ्याधायेत्युक्तंशेषैस्तु द्वौधायनस्यनेष्टं॥यत्रेष्यतेसमिद्वलंतत्रविदधातियथासमिद्वतिजुहोतीतिपशुपूर्णाकृ
त्यादौ॥अतएवास्मद्गुरुभिश्चातुर्मास्यप्रयोगेसमिदाधानंनोक्तं॥परिसमूहनाद्यपुनंशेषैस्तदपिनसम्यक्॥अन्यथात्रश्वनहोमादौसंपरिस्तीर्यैतिवच
नमपार्थकंस्यात्॥यजमानएवेत्यध्वर्युनिवृत्त्यर्थं॥एतदेवलिंगंपूर्वत्रचालालबर्हिःप्रहरणादावध्वर्युयजमानोध्वर्युमिति॥उभाभ्यांकरणप्रसक्तावेवयजमान चारभते ५
एवेतिनियमनसंभवात्॥आद्यासुचतस्रुचतुर्गृहीतंउत्तरासुतिस्रुसकृद्गृहीतमित्यपिकल्पोद्वैधे॥अध्वरहोमानंतरंब्रह्मणापाशुक्याबेर्दक्षिणतउ कृतिध
त्तरवेद्यार्जवेमंत्रेणोपविशतितस्यपश्चाद्यजमानइतिशेषादिभिरुक्तं॥ममतुप्रणीतेत्योत्तरवेदिकेउपविशेदितिकर्मांतरवचनात्प्रणयनोत्तरमेवोपवेशन ७ न
मितिभाति॥अग्निवत्युत्तरपरिग्राहंयोयुनक्तीतिर्यंचंस्फ्यंस्तब्ध्वासंत्रैषमाहप्रोक्षणीरासादयेत्यादि॥आहृतासुप्रोक्षणीषुदस्यस्फ्यंमार्ज्मीथितेध्मबर्हि परिस्तर
रुपसाद्यप्रदक्षिणमावत्तेप्रत्यङ्मुखस्यस्रुवंस्रुचिधितिंस्रुचश्चसंमार्ष्टितूष्णींषडाज्यग्रहणीपत्नीसंनह्याज्येनचरुभाचोदेतीति॥इध्माबर्हिषोरुपसा
दनमुत्तरवेदेरुत्तरतः॥स्रुवंसंमृज्यतेनैवमंत्रेणस्रुचिधितिंसंमृज्यात्॥प्रकृतौसान्नाय्यावदानस्यस्रुवकार्यतयातत्कार्यकरत्वात्स्रुचिधितेस्तथर्मत्वाभः
आपस्तंबेनतुस्रुवंसंमृज्यतस्यारतास्रुचिधितिमितिस्पष्टमुक्तं॥ततश्चस्रुवस्येवदक्षिणहस्तेनैवग्रहणं॥वसाहोमहवन्याअपिदक्षिणहस्तेनग्रहणंसं
मार्गश्चजुहूवत्॥जुहूवद्ध साहवनीमित्यापस्तंबोक्तेः॥एषदाज्यग्रहण्यास्तुवामहस्तेनग्रहणंआगंतुत्वामंतेनिवेशइतिन्यायात्॥संमार्गस्तूष्णींसुक ६
एव॥द्वैधेतुएषदाज्यग्रहण्याः संमार्जनासादनेउपरिष्टात्पुनर्वासंमार्गइतिकल्पांतरद्वयमभिहितं॥अस्मिन्कल्पद्वयेप्रोक्षणीरासादयेत्यादिकेसंत्रैषेतूष्णी
मेषदाज्यग्रहणीमितिलभ्येत॥आज्यंचप्रोक्षणीश्चोत्पूयप्रसिद्धमाज्यमिष्ट्वाहृत्यैषदाज्यग्रहण्यामुपस्तृणीतेमहानांपयोस्रीतिविश्वेषांदेवानांतनू
रितिद्वितीयंबर्हिषीअंतर्धायदध्यानयत्यध्यासमिति॥अपोहस्यबर्हिषीअधानिधारयतिविष्मोर्हृदयमसीत्येकमेकमिषविष्णुस्त्वानुविचक्रम
इतिद्वितीयमितियथाप्रकृतितिस्रःपुस्रुक्स्रुवाज्यानिगृहीत्वाएषदाज्यग्रहण्यामुपस्तृणीतइत्यादिस्पष्टं॥द्वैधेतुएषदाज्यग्रहणेकल्पांतराण्यपुक्ता
नि॥अथप्रोक्षणीभिरुपोनिषतीध्मंप्रोक्षतिवेदिंप्रोक्षतिबर्हिःप्रोक्षतिबर्हिरासन्नंप्रोक्ष्योपनिनायपुरस्तात्प्रस्तरंगृह्णातिपंचविधंबर्हिःस्त्री
र्वाप्रस्तरपाणिःप्राङभिस्पृश्यकार्ष्मर्यमयान्परिधीन्परिदधात्यूर्ध्वंसमिधावादधातिविधृतीतिरश्चीसादयतिविधृत्योःप्रस्तरंप्रस्तरेमुञ्चंब
र्हिषीत्तराइति॥आश्वगालःप्रस्तरोवैकल्पिकइतिसाधितंसुबोधिन्यां॥आश्वगालःकाशमयइत्यर्थः॥पंचविधाःप्रकाराद्यस्यतत्पंचविधं॥एताअस
दन्नितिसमभिमृश्यप्रदक्षिणमावत्तेप्रत्यङ्मुखःकृत्वयाचतियवमतीःप्रोक्षणीर्बर्हिरुत्तमाज्यरुक्षालींसस्रुवांस्रुवंरशनांमेत्रावरुणदंडंयूपशकलंहिर
ण्यमुदपात्रमितिं॥एताअसदन्निसुपलक्षणंस्रुवावनयनांतंकृत्वेत्यर्थः॥स्रुवंवत्स्रुचिधितेरपिप्रस्तरेसादनंपर्याहरणंच॥यद्ययुक्ताःप्रोक्षणार्थाआ
पः॥बर्हिस्तंरुस्तशब्दोमुष्टिवाचकः॥अन्यत्स्पष्टं॥एतत्सर्वंनिधायस्रुवंप्रक्षालयतियत्तेशिक्षतीति॥यूपःएषःप्रक्षालितःप्रपन्नःसंपन्नचषा
लःप्रागवयादुपशेतेतमुत्तरेणाहवनीयंतिष्ठन्परांचंप्रोक्षतिपृथिव्याइति॥प्रक्षालितोयूपःअंतरेणचालालोत्करौप्रावेशितःचषालयुक्तः
अवटस्यपुरस्तादुपशायित॥तंयूपंमूलादारभ्योतालसरुदेवानावृतंप्रोक्षतियूपप्रोक्षणेनस्वर्वतीनांयूपसंयोजनानांसंनिधानमात्रेणप्रोक्षणसं

पशु ३ स्कारोभविष्यतीति॥पशुसंयोजनानंतरंशनाद्यूक्षशाखेउस्रुवादीनांपशुप्रोक्षणेनप्रोक्षणंभविष्यतीतिद्वैधे॥शेषैस्तुप्रोक्षणकालएवरशनयोःसंनि
धापनमुक्तंतद्विचार्यं॥अवटेपोवनयतिशुंधतामितिं॥अपःयवमतीःप्रोक्षणीशेषमवटेवनिनीयेसापस्तंबोक्तेः॥यवान्स्रंस्यतियवो
सीति॥बर्हिर्हस्तंव्यतिषज्यावस्तृणातिपित्तृणामितिं॥बर्हिर्मुष्टिंव्यतिषज्यअर्धंदक्षिणाग्रंअवटस्यमध्येव्यतिषक्तंकृत्वाबध्नाति॥
अथैनाधिरण्यमंतर्धायस्रुवाऽऽज्याभिजुहोतिपितृभ्यःस्वाहेतीति॥यत्रज्ञानंनिहितंहिरण्यमंतर्धायिअवटस्यव्यवधानंकृत्वाहिरण्यस्योपरिजु
होति॥बर्हिःस्तरणंस्रुवाकृतिंचप्राचीनावीतीकुर्यादितिसुबोधिनी॥यूपशकलमपास्यतिस्वावेशदृतिं॥अथादत्तआज्यस्थालीसस्रुवांस्व
रुंरशनांमेत्रावरुणदंडमुदपात्रमितिं॥अपूर्वाज्यमंत्रः॥एतत्समादायाहएहियजमानेत्यन्वग्यजमानोनूचीपत्नीअग्रेणयूपंपरीत्यदक्षि
णतउदङ्मुस्वास्तिष्ठंतिं॥पूर्वएवाध्वर्युरपरोयजमानोपरापत्नीतिं॥तत्रप्रथमोध्वर्युरग्रेणयूपंपरीत्यदक्षिणतउदङ्मुखस्तिष्ठतिं॥यज म ७
मानोवत्सयूपयोर्मध्येनोत्तरतोगत्वाग्रेणयूपंपरीत्याध्वर्युयूपयोर्मध्येनगत्वाध्वर्युवामेतिष्ठतिं॥पत्नीचयूपाध्वर्योरितरेणपश्चाऽऽगत्य
तोयजमानदक्षिणतःपश्चाऽऽगायजमानवामेतिष्ठतिं॥अत्रकस्मांतरमप्युक्तंद्वैधे॥अथप्रगृह्यचषालंयूपस्याग्रमनक्तिदेवस्त्वेति॥अध्वर्यु
र्यूपस्यचषालंनिष्काश्ययूपस्याग्रमनक्ति॥इदमंजनंकेनचिच्छकलेनकार्यं॥अथस्रुवेणेतिवक्ष्यमाणत्वात्॥यजमानोनक्तीतिसाधितंसु
बोधिन्यां॥आपस्तंबेनतुस्पष्टमुक्तं॥अथैनमसंस्कृतेनाज्येनयजमानोग्रतःशकलेनानक्तीति॥शेषैस्तुस्रुवेणांजनमुक्तंतदापातरमणीयं॥अं
तरतश्चबाह्यतश्चस्वपक्षंकृत्वाचषालंप्रतिमुंचतिसुपिप्पलेति॥अथस्रुवेणाज्यस्थालीसंमार्ष्टिसंमृशतिसंमार्ष्टिसंमृशतिसंमार्ष्टिसंमृशति ७
तमनक्तीत्यादिब्राह्मणमितरं॥अग्निष्ठामस्यभिमुखी॥अग्रादारभ्योपरवपर्यंतंमंजनमध्वर्युकर्तृकं॥उपरवांजनंपत्नीकर्तृकं॥सर्वतःपरिमृशतीत्युक्तेःसर्वा
वयवस्यांजनं॥अग्निष्ठाभ्याएववांजनमितिद्वैधे॥उद्धूयन्नाहेत्यादि॥अथैनंवैष्णवीभ्यामृग्भ्यांकल्पयतितेनइति॥कल्पयतिअवटेपिदधाति॥सयत्रा
ग्निष्ठामित्यादि॥अध्वर्युर्दक्षिनिष्ठामग्निंआहवनीयाभिमुखीकुर्वन्यूपमवटेरुंधापयतितदास्थिरस्ययूपस्यचषालंयजमानमवेक्षयति॥तद्विज्ञो
ति॥अथैनंप्रदक्षिणंपुरीषेणपर्यूहतिब्रह्मवनिनिति॥मैत्रावरुणदंडेनसंहतिब्रह्मेति॥अन्यूनमनतिरिक्तंपरिन्यस्योदपात्रमुपनिनीयाथैतांत्रिगुणां
रशनांत्रिःसंभुज्यमध्यमेनगुणेननाभिदघ्नेपल्ययन्नाहपरिवीयमाणयातुहूरीति॥त्रिःप्रदक्षिणंपरिव्ययतिपरीति॥त्रिसंभुज्यत्रिगुणांकृत्वा॥
अत्रमंत्रकर्मणोस्त्रिरावृत्तिःमध्यदेशेचपरिव्ययणमितिपृथ्वीकिः॥उपांतमित्यादि॥मध्यमेनभागेनत्रिःप्रदक्षिणंपरिवीयअवशिष्टोभागोयूप
समीपेबंधनेनपरस्परलग्नोकुर्यात्॥अनंतरंअवशिष्टोभागोरज्जुरूपेणनिवर्तयतिअग्रेमूलंप्रवेशयति॥अथोत्तरेणाग्निष्ठामग्निंमध्यमेगुणेस्वरुम
वरूहत्यंतरिक्षस्येति॥अग्निष्ठाभ्यामेवेतिशाखीकिः॥स्वर्वंतंयूपमुत्सृजंतिं॥आंजनप्रभृतिस्वरोरवरूहनांतंयजमानोमूपमन्वारभतेइत्यर्थः॥शे
षैस्तुपत्न्याअप्यन्वारंभउक्तः सकिंमूलकइतिनिभृः॥अथैनंपत्न्यूलितमंतरेणचालालोत्करोत्रपाद्याग्रेणयूपंपुरस्तात्सत्सुस्रुवमवरुहापयति॥पू
र्वमेवसंनिहितंपशुस्नापितंचालालोत्करयोर्मध्येनप्रपाद्ययूपाहवनीययोर्मध्येननीत्वायूपस्यपुरस्तात्सत्सुस्रुवंयःकश्चिदारयति॥तमिषेत्वेतिबर्हिषी
आदायोपाकरोत्युपवीरसीति॥उपाकरणंनामबर्हिर्भ्यामन्वारभ्यमंत्रजपः॥बर्हिर्भ्यांप्लक्षशाखयाचान्वारंभइत्यादिनिकल्पांतराण्यपिद्वैधे॥अंगहीने
पशौतुअग्निर्मूर्धेत्यादिपंचभिर्हुत्वातमुपाकुर्यादितित्रायश्विनसूत्रे॥अत्रनुद्धाव्याप्तत्वात्तत्समानवसाहोमहवन्यासरुद्धूहीतेनायंहोमः॥प्रारु

तमाज्यंचेति॥ अज्ञातेबर्हिषीनिधायाधिमंथनशकलंनिदधात्यग्नेरिति॥ वेदेरुत्तरतोमंथनस्थानेप्रागायतंनिदधातीतिसुबोधिन्यौ॥ वस्तुतस्तुमंथनस्थानस्यस्वस्वेनुक्तत्वात् अधिमंथनशकलमात्रायापरेणाहवनीयंनिदधातीतिसत्याषाढसूत्रमेवग्राह्यं॥ रुषणावन्वंवोरुषणोरुष्वृति॥ अधिमंथनार्थावेवयूपशकलोरुषणाविद्युच्येते॥ तौपूर्वनिहितशकलपार्श्वयोः प्रागायतोयुगपन्निदधातिहस्ताभ्यां॥ अथारणीआदत्तउर्वशीति॥ अत्रदक्षिणेनोत्तरारणिंसव्येनेतरामित्याचारः॥ अथैनेआज्यस्थाल्यांसमनक्तिघृतेनेति॥ स्थाल्यामितिस्रुवादिग्रहणनिवृत्त्यर्थं॥ अथप्रजातीर्वाचयतिगायत्रमित्यादि॥ अरणीनिधायप्रजातीर्वाचयतीतिसंप्रदायः॥ अथाहाग्नयेमथ्यमानायानुब्रूहीति॥ मंथनंकुर्वन्प्रैषंब्रूयादितिसाधितं॥ जानआहजातायानुब्रूहि॥ प्रहरन्नाहप्रक्रियमाणायानुब्रूहि॥ प्रहरतिभवतंनइति॥ नायंस्वाहांतः॥ प्रहृत्याभिजुहोत्यग्नावग्निरितिः॥ स्वाहांतोयं॥ जुह्वाव्याप्ततत्वाद्वसाहोमहवन्याहोमः॥ अग्निप्रहरणेविशेषमाहापस्तंबः॥ अग्नेर्णोत्तरपरिधिमाहवनीयेप्रहरतिसंधिनावेति॥ अथरशनामादत्तेदेवस्यत्वेति॥ तयाक्षणयापशुमभिदधातिदक्षिणमध्यर्धशीर्षतस्थेति॥ सव्यश्रृंगवर्जंपशुमक्षणयाशिरसिबध्नातीत्यर्थः॥ ग्रीवायामेवबंधनमितिशालीकिः॥ द्वियुणायेचत्रियुणायेचांतौसंदधातिधर्षमानुषानितिनियुनक्तीति॥ अंतौपरस्परसंलग्नौकृत्वाबध्नातीत्यर्थः॥ पशुरशनयायूपेएवबंधनमितिशालीकिः॥ अथैनमग्निः प्रोक्षतिअज्यइति॥ अग्निरित्यविशेषाद्यथोपपन्नेनपात्रेणगृहीत्वाप्रोक्षति॥ तूष्णींसंस्रुतामभिरितिशेषेरुक्तंनिर्मूलं॥ पापयत्सपांपेरुरसीति॥ पाययतिपात्रांतरेनिनीयप्रोक्षणीशेषमपामिति॥ स्वान्तमित्युपरिष्टात्प्रोक्ष्याधस्तादुपोक्षतिसर्वतएवेनंमेध्यंकरोतीतिब्राह्मणं॥ अत्रप्रथममुपरिष्टात्प्रोक्षणंमध्येपाययतंततोधस्तादुपोक्षणमितिसिद्धांतितंसुबोधिन्यां॥ उदूह्यप्रोक्षणीधानामिति॥ अत्रप्रोक्षणीनिधानस्यउदूहनविधानात्प्रोक्षणीशेषेणपाययतिउपोक्षतिचेतिगम्यते॥ अथेध्मात्समिधमित्यादिस्रुग्भ्यामुत्तरमिसंतं॥ अ ८

थासद्यं स्पर्शयंस्रुचानुदङ्मुत्याक्रम्यानुङ्क्तेपशुं समनक्तिसंतइत्यादि॥ ततोमुखस्येतिध्रुवासमंजनंप्रकृतिवत्॥ पशोरुपाकरणप्रोक्षणांजनादीनिआसीनेनकार्याणिशक्यत्वात्॥ अथयथायतनंस्रुचौसादयित्वाप्रवरंप्रणीतेप्रसिध्नोतारंवृणीतइति॥ अथाश्रावयत्योश्रावयास्रुश्रौषडितिमित्रावरुणोप्रशास्तारौप्रशास्त्रादिसंज्ञौमानुषइतिमैत्रावरुणस्यनामग्रहणातीति॥ सादतिहोताप्रसवमाकांक्षति॥ घृतवतीत्यादिब्रूयादित्यर्थः॥ अस्रुतःस्रुचावादायात्याक्रम्याश्राव्याहसमिद्धःत्रेध्येतिवषट्कृतेजुहोतिप्रेष्यप्रेष्येतिचतुर्थर्क्मृचोः समानयमानोष्मेसर्वंसमानयतेपरिस्वाहाकृतीभ्यःसंस्रावंशिनष्टीति॥ अत्रानुमंत्रणप्रकारआपस्तंबोक्तः॥ प्राक्तेरादितश्चतुर्भिश्चतुरोनुमंत्र्यचतुर्थस्यानुमंत्रणेनदुरःप्रभृतीस्त्रीनुमेनशोषमिति॥ केचित्तुचतुर्भिश्चतुरोनुमंत्र्यपंचमेनेतरानितिवैश्वदेवोक्तं बोधायनसूत्रमेवात्रस्वीकुर्वंतितन्युक्तमयुक्तंवेतिविभावनीयंविद्वद्भिः॥ दशप्रयाजानिष्ट्वोदङ्मुत्याक्रम्यस्रुचंशासंचयाचतितोनुङ्क्तामंत्रयतेनाक्तेपशुंत्रायेथामितिप्रयच्छतिशासमवगूहतिस्रुचमितिः॥ शासंस्वधितिंशमित्रेप्रयच्छति॥ स्रुचंस्रुवेणावगूहति॥ समंजनंचस्वधितेर्धारयेतिद्वैधे॥ अथयथायतंस्रुचौसादयित्वापर्यग्नयेक्रियमाणायानुब्रूहीति॥ अथैषआग्नीध्रआहवनीयादुल्मुकमादायांतरेणचात्वालोत्करावुत्तरेणशामित्रदेशमग्रेणपशुंजघनेनस्रुचश्चत्येवंत्रिःप्रदक्षिणंपर्येति॥ चात्वालस्येशान्यामुत्तरस्यांवाशामित्रदेशः॥ अग्रेणपूर्वभागेनपशुं॥ यथोल्मुकमंतर्भवतिस्वयंचबहिरुत्थेवगच्छतिः॥ द्वैधेतुपशुमेववापर्यग्निकुर्यादित्याद्यपक्षांतराण्यपि॥ तत्रपशुमेवेतिपक्षेपशोर्यूपेनियुक्तलेनतत्संतरागंतुमशक्यतयाएकत्रस्थितएवपर्यग्निकुर्यान्नतुगच्छेदिति॥ अथानुपरिसरणमपाव्यानिजुहोतिप्रजानंतइत्यादि॥ एतेपंचमंत्राःतत्रप्रथमेपर्यायेएकंहवनंद्वितीयेद्वेतृतीयेद्वेयथासंभवंवेतिद्वैधे॥ द्वौप्राजापत्यौतत आग्नेयोवायव्योवैश्वदेवइतिकर्मांते॥ निधायोल्मुकंयथेतंत्रिः पुनःप्रतिपर्येति॥ अग्निहवनीयसमीपेअसंस्पृष्टमुल्मुकंनिधाय

॥एतस्मिन्काले शामित्रस्याग्नेः स्थापनं कार्यं॥ सच्चपुराणगार्हपत्याद्वाला मुखीयाद्वाग्राह्यः॥ तत्राद्वितीयपक्षे ब्रह्मणउत्तरतस्तिष्ठन्पुराणगार्हपत्यंशालामुखीयं प्रत्यानयतिसंकल्पमात्रेणमंत्रंजपत्युदगनइति।।अत्रप्रथमपक्षएवलाघवाद्ग्राह्यइतिसुबोधिन्यांसिद्धांतितं॥ प्रतिप्रस्थातापुराणगार्हपत्यादुपवेषेणमातरिश्वनइत्यंगारानादायदक्षिणेनविहारंपर्याहृत्ययूपंहवनीययोरंतरेणचात्वालोत्करायांतरेणचपर्याहृत्यशामित्रदेशेनिवपतीतिभाष्ये॥अथोल्मुकप्रथमाः प्रतिपद्यंतेन्वक्शामितेत्यादि॥उल्मुकहस्तमाग्नीध्रमग्नेरुत्तराच्छामितापशुंनिमुच्ययूपोत्तरतोधोर्ध्वोनोपदृङ्नीत्वा तस्यपश्चात्सरुपशुनाशामितागच्छतिपशुमध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यामन्वारभतेयजमानोवपाश्रपणीमन्वारभतइति॥शेषेस्तुयजमानस्यापिवपाश्रपणीभ्यांपशोरेवान्वारंभउक्तस्तद्विचार्यः॥अथाश्रावयसंप्रेष्यत्युपप्रेष्यहोतर्हव्यादेवेभ्यइति॥नाश्रावयेदितिशालीकिः॥अथैनंपशुमंतरेणचात्वालोत्करावुदंचंनीयमानमनुमंत्रयतेनानेत्यादि॥एषमउमंत्रणमध्वर्युकर्तृकमेव॥यत्रैतदग्नीध्रउल्मुकंनिदधातितदग्नेणवोत्तरेणवापशवेनिहन्यमानायबर्हिरुपास्यतिपृथिव्येतिं॥उल्मुकनिधानंचशामित्रदेशइतिभरद्वाजः॥उपाकरणबर्हिषोरन्यतरदेतद्बर्हिरित्यपिसः॥तदेनंपशुंप्रतीचीनशिरसमुदीचीनपार्श्वंनिघ्नंति॥तस्मिन्बर्हिषिपातयंतिशामितारः॥अकर्णंवंतमायुंसंज्ञपयतेत्युह्मैनेनैवयथेतमेसरुपदाज्यावदानशाआसतेऽहंप्रजेतिं॥शब्दमकुर्वंतंसंज्ञपयत॥अक्षतस्यमारणंसंज्ञपनमितिं॥अवकाशोसमीपे॥संज्ञप्तंप्राङ्हरितिं॥बहुवचनाद्बहिर्वान्योवेतिं॥जुहोतिसंज्ञप्ताङ्कृतिंयदितिं॥उपाकरणप्रभृतिसंज्ञपनपर्यंतंपशोर्वशानादिनिमित्तेषुनिष्पन्नेषुप्रायश्चित्तमुक्तंप्रायश्चित्तसूत्रेतत्रेषयोगेउक्तप्रकारेणेहज्ञेयं॥प्रायश्चित्तहोमोवसाहोमहवन्यासकृद्धीतेनं॥प्रायश्चित्तानंतरंसंज्ञप्ताङ्कृतिःस्रुवमपिसकृद्धीतेनवसाहोमहवन्येव॥अथाभ्येतिशामितारउपेत्तनेतिं॥सं ९

ज्ञप्तपशुमाभिमुख्येनगच्छतिशामितारइतिं॥पाशात्पशुंप्रमुच्यमानमनुमंत्रयतेहितरितिं॥अविशारवयोपसन्नेमांदिशंनिरस्यत्यरातीयमितिं॥अविशारवयावपाश्रपण्यापशुरशनामादायनैर्ऋतींदिशिहेष्यदिशिबार्हतिरस्यतिं॥अथप्रतिप्रस्थातापत्नीमुद्धानयतिउदकमंउलुमुत्थाप्येतिं॥उत्थाप्यग्राहयित्वा॥अथैनामादित्यमुदीक्षयतिनमस्तआतानेतिं॥उदीक्षयतीतिणिच्प्रयोगादादित्यमीक्षस्वेतिवदेत्प्रस्थातिप्रस्थाता॥अथैनामंतरेणचात्वालोत्करौउदक्उपनिष्क्रम्यप्राचीमुद्धानयन्वाचयत्यनर्वेतिं॥आगतामध्वर्युरप्सुवाचयत्यापइतिं॥पशुसमीपमागतांपत्नीअपोनेक्षमाणांवाचयतिअध्वर्युः॥पशोःपार्श्वेपोवेक्षणमितिशालीकिः॥आनुपूर्व्येपशोः प्राणानाप्याययतिवाक्तआप्यायतामितिवाचंप्राणंतआप्यायतामितिप्राणंचक्षुस्तआप्यायतामितिचक्षुःश्रोत्रंतआप्यायतामितिश्रोत्रमेतान्येवपुनःसंमृशतियातइतिं॥भिस्तआप्यायतामितिनाभिंपायुस्तआप्यायतामितिपायुंसंभरसस्तपदःप्रक्षालयतिशुधायाइतिशमहोभ्यामितिप्रतिशेषापक्षिणतोनुपृष्ठंनिनयति॥पत्नीवाग्यधिष्ठानाद्यधिष्ठानाद्यअङ्गिःसंस्पर्शयति॥अत्रप्रत्यधिष्ठानंमंत्रावर्तनीरितिकेचित्॥वाग्यधिष्ठानान्येवपुनःसंमृशतियातइतिमंत्रेण॥पादानेकीकृत्यप्रक्षालयति॥अवशिष्टमुदकंपशोर्दक्षिणतःपृष्ठमूलमारभ्यपृष्ठंसपर्यंतंभूमौपत्न्येवनिनयति॥शेषैस्तुपृष्ठेएवनिनयनमुक्तंतन्नसम्यक्॥नयतिपत्नीमितिं॥स्वायतनंप्रतिपत्नीनयत्यध्वर्युरेव॥तस्मैवानुवचनेः॥अत्रनयतीयुक्तेः स्वायतनंगच्छतिवदेत्॥उन्नानंपशुंपर्यस्यंतिं॥पर्यस्यंतिकुर्वंतीत्यर्थः॥तस्यदक्षिणस्यपार्श्वस्यविदलमनुप्राचीनायंबर्हिर्विधात्योषधइतिं॥दक्षिणप्रदेशआवर्तलक्षितेवचःप्रदेशे॥उपाकरणबर्हिषोरवशिष्टंबर्हिःप्रागग्रंनिदध्यात्॥स्वधितिंतिर्यंचंनिदधातिस्वधितइतिं॥निहितबर्हिषउपरीतिशेषः॥छिनत्तिबर्हिर्विलंचरुणतिं॥रुणत्तिछिनत्तिं॥अथैतस्यैवबर्हिषोणिमत्सवतइतिं॥छिन्नबर्हिरग्रभागंदक्षिणहस्तांगुल्यंतरालेसक्तंकृत्वा॥स्रुवमुभयतोनिहितेनांक्तेमांदिशंतिरस्यतिरक्षसामितिं॥मूलभागस्योभावंतौलोहितेनांक्तेनैर्ऋतींदि

शंनिरस्यति॥ अथापउपस्पृश्यवरीयआकाध्येषेत्वेतिनवपामुत्खिदतीति॥ विस्रीर्णन्तंभित्वावपामूर्ध्वंकर्षति॥ तयावपाश्रपणींस्रोणेतिघटे
नेति॥ द्विश्शूलांवपाश्रपणींप्रच्छादयति॥ अविशाखयोपन्त्याधस्तात्परिवासयति॥ अछिन्नइति॥ एकशूलयावपाश्रपण्याधस्तात्त्वा
छिनत्ति॥ अथैनांप्रदक्षिणमावर्त्याङ्गिरभ्युक्ष्यशामित्रेप्रतितपति॥ प्राञ्चुखः पर्याहरत्यवपामङ्गिः प्रक्षाल्यशामित्रेग्नौप्रतितपति
॥ अथोत्मुकप्रथमाः प्रतिपद्यंतेन्वग्ध्वर्युर्वपयाप्रवूपाश्रपणीं पुनरन्वारभतेयजमानइत्युविति॥ आग्नीध्रः पूर्वतिहितमुल्मुकंगृ ह्य
होत्राहवनीयमभिमुखोगच्छतितत्तत्श्वाङ्कृत्वयासहाध्वर्युः तत्पश्चाद्धोत्रकन्यजमानोवपाश्रपणीमन्वारभते॥ अध्वर्योर्मैत्रः॥ एत्याहवनी
यस्यांतिमेधिष्मादि॥ सर्वेचालालोत्करयोर्मध्येनाहवनीयसमीपमागच्छेयुः॥ आग्नीध्रोल्मुकमाहवनीयेप्रक्षिपेत्॥ अध्वर्युराहवनीयस्यो ७
त्तरतोंसेषंगावेषुअंगुल्यग्रेरुक्षपितंबर्हिषोग्रंत्रास्यति॥ वायवितिमंत्रेण॥ तत्रवपाश्रपितपनंकिंचित्कर्तव्यमितिवसीयते॥ अथैनांगृहीत्वा
णयूपंचाहवनीयंचोपातिहरत्सदक्षिणतउदञ्चुखः प्रतिप्रस्थातात्रपयति॥ यूपाहवनीययोर्मध्येनवपांनीत्वाप्रतिप्रस्थात्रेप्रयच्छे
त्॥ प्रतिप्रस्थातुर्वपाश्रपणकालेआसीनतेवेतिसत्याषाढः॥ शेषैस्तुदक्षिणेश्रोत्रावपांश्रपयेदितिसूक्तंताद्दचार्यः॥ अथैनांस्रुवाकृत्या
भिजुहोतिवायुतरति॥ वपायाउपरिहोमः॥ अथाहस्तोकेभ्योनुद्रूहीति॥ अग्निसंयोगाद्वपायांयेबिंदवः सूक्ष्माःश्चोतंतितेस्तो
काःतेषुप्रादुर्भूतेषुप्रैषइत्यापस्तंबः॥ परिहितासुस्तोकीयासुश्रितायांवपायांस्रुवेणभृतावादायाग्नाग्नाहस्वाहाकृतीभ्यो
ध्येति॥ स्रुतायांवपायांसान्नाय्यस्येवविधिः संस्काराः कार्याः सान्नाय्यविकारत्वात्सयागस्य॥ तद्यथा॥ पात्रांतरेउपस्तीर्यश्रपण्योर्वपां
न्निष्काश्यतत्रावधायाग्नावधिश्रित्याभिघार्योदगुद्वास्याभिघार्यसंस्रवेत्यांदक्षिणतःपंचहोत्रासादयति॥ पंचहोत्रासादने

DR BHAU DAJI

ब्राह्मणमूलं॥ उत्तरतउपविष्टएवस्रुचांदक्षितोवपासादनंकुर्यात्॥ यूपाहवनीययोर्मध्येननीलेतिपक्षंगविषयएवविशिष्याभिधानात्॥ अ
थध्रुवाभृतावादायेत्यादि॥ वषट्कृतेजुहोतीति॥ अथोदंचंत्याक्रम्यघृतदाज्यमभिघार्यवपामभिघारयति॥ अत्रघृतदाज्याभिघारणानं
तरंवपाभिघारणंवाचनिकं॥ नत्वुपयोगक्रमोत्र॥ अत्राज्यभागौवैकल्पिकौ॥ तौचेदत्रयक्ष्यन्त्स्यात्तदाध्रुवायांप्रथममभिघारणं॥ भरद्वाजोपि
॥ प्रत्याक्रम्यजुह्वाध्रुवामभिघारयति॥ यदाज्यभागौकरिष्यन्भवतिअथघृतदाज्यमथवपांनोपभृतमिति॥ पक्षद्वयेप्युपभृतोनाभि
घारणं॥ अथोपस्तीर्यद्विःस्रुवेणवपांसमवद्यंत्राहेंद्राग्निभ्यांछागस्यवपायामेदसोवदीयमानस्याद्ध्रूहीति॥ द्विरुपस्तीर्यवपांस्रुवेणै
कीकृत्यहानआहाद्विरभिघारयतीति॥ स्पष्टं॥ द्वितीयचतुर्थयोरुपस्तरणाभिघारणयोः स्रुचोहिरण्यशकलप्रक्षेपशतशालीकिः॥
चतुरवत्तिनोपिवपांचावद्यंत्येवेत्येतरेयब्राह्मणे॥ अत्याक्रम्याश्रावयाहेंद्राग्निभ्यांछागस्यवपायामेदःप्रक्षिणंप्रेष्येति॥ अथपुरस्तात्स्वाहा
कृतिंस्रुवेणजुहोतिंजुहोतिस्वाहाग्नयेस्वाहेत्यग्नये॥ वषट्कृतेवपांजुहोतिजातवेदसेति॥ कृतानुमंत्रणंत्यागश्चप्रकृतिवत्॥ अथोपरिष्टात्स्वाहाकृतिंस्रुवा
जुहोति॥ देवेभ्यः स्वाहेति॥ अत्रवपाश्रपणीमनुप्रहरतिप्राचीविशाखांप्रतीचीमविशाखांस्वाहेति॥ अत्रकालेवपाश्रपणीसहानुप्रहर
तिप्राग्ग्रामेकशूलांप्रत्यग्ग्रांद्विशूलामिति॥ अथैनेसंस्रावेणाभिजुहोति॥ अथोदंचुत्याक्रम्ययथायतनंस्रुचौसादयित्वासमुक्रम्यचाला
लेमार्जयंते॥ स्रुचौसादयेदध्वर्युः ततःसर्वेचालालंगत्वामार्जयेयुः॥ मार्जनप्रकारस्तु॥ क्रयंतिहोतारंक्रयंतिब्रह्माणंक्रयंतिप्रतिप्रस्थातारंक्र
यंतिप्रशास्तारंक्रयंत्याग्नीध्रमेहियजमानेतीदमापस्तंबः॥ अध्वर्युःपत्नेहीत्यादिआग्नीध्रांतानांक्रयएहियजमानेतियजमानंचाक्रयतैःसह

लालालेगळेत्॥ततः सर्वेइडामपहृतिमार्जयेयुः॥शमितरित्यनुबोधयन्॥शमितरित्यनुबोधयन्॥
पहंतिसुमित्रानइतिउपहंतिगृह्णातियजमानः॥यांदिशंनिरुक्षतियस्यामस्यद्वेष्योभवतिसुमित्रानइति॥निरुक्षतिनिर्दिश्यसिंच
ति॥अथापउपस्पृश्ययथायतनउपविशंति॥सर्वेहस्तौप्रक्षाल्यरत्नरत्निनेउपविशंति॥अथसंप्रेषमाहाग्नीत्सुपुरोडाशंनिर्व
५ पन्नतिप्ररुह्यतःपशुंविशाथीति॥निर्वपेषज्याग्नीध्रऐंद्राग्नमेकादशकपालमिति॥आग्नीध्रः प्राकृताहवनीयस्योत्तरतः पाणीसं
मृश्यपरिस्तरणपात्रासादनप्रोक्षणदर्भास्तरणप्रणीताप्रणयनाद्यप्यनिनयनांतंकुर्यात्॥तत्राप्यनिनयनंगा
र्हपत्यस्यपश्चात्॥प्रोक्षणीशेषेणपिष्टानिसंयौयात्॥पशौप्रणीतासत्वेतुताभिरेव॥वेदिकरणादिपशौकृतमेवेतिततोद्वासनाल्का
र्यं॥यद्वापाणीसंमृश्यपरिस्तरणमकृत्वाकपालानिभूर्पकिल्वाजिनंशम्यामुलूखलमुसलेदृषदुपलेमेक्षणंप्रणीताप्रणयनंतुविकल्पेन
प्राशित्रहरणंपिशेद्वपनीदारुपात्रीरुक्षलोमदंतीमितिपात्राण्यासाद्यदर्भास्तरणमकृत्वापवित्रकरणादिसमानं॥पशौपुरोडाशेवा
प्रणीताप्रणयनंकृतंचेत्तताभ्यः संयवननंनचेत्प्रोक्षणीशेषेण॥वेदिकरणादिनक्रियतेपरिभोजनीयैरग्नेः प्राशित्रहरणसंमार्गः॥अग्नेस्त्वा
तेजिष्ठेनेतिसंतपनमंत्रंसंनमति॥संमार्जन्नहरणेमंत्रेणेतिपक्षद्वयंसुबोधिन्यामुक्तं॥अथप्रतिप्ररुह्यतापशुंविशास्तिशमितर्हृदयमित्या
दिकुरुतादित्यंतं॥आग्नीध्रेणपाणीसंमर्शनमारभ्यप्राग्द्वासात्कृतेसतिप्रतिप्ररुह्यताशमितरित्रेशमितर्हृदयमित्यादिप्रैषंब्रूयात्॥यत्रक्वचाविहारेउपवि
शेब्रूयाद्विशेषात्॥इदानीतुउत्करेस्थहस्तस्तिरुन्वदतितद्विचार्यं॥आपस्तंबेतुहविष्कृदंतेयंप्रैषउक्तः शेषास्तुआप्यनिनयनांतेवेतिनदंतीतितदभिमानि १९

नः प्रष्टव्याअत्रकिंमूलमिति॥प्रैषार्थंसुहृदयंजिह्मंवक्षस्तानित्रीण्यपिसार्धसहमितिनंएकवर्गंकुरुतादित्यनुषंगः॥सव्यंदोरेकंचरंएकाकि
नंकुरुतात्॥पार्श्वेनानापृथक्पृगवधत्तात्॥दक्षिणंश्रोणिमध्युधिंउधोयुक्तंकुरुतात्॥दक्षिणंदोः सव्यांश्रोणिंपुरुषस्यसूक्ष्मभागं॥एता त्रि
ण्यंगानिस्विष्टकृदर्थानिकुरुतात्॥वनिष्ठुंचजाघनींचजवधत्तात्॥बकुयूःबकुश्वंजलंबकुप्रक्षिप्यबकुश्वंकुरुतात्॥त्रिःपशुंप्रत्यावयता
त्॥प्रत्यावनमुक्रमनमितिकेचित्परिवर्तनमेवेत्यन्ये॥तत्कुरुतात्॥अत्रप्रैषेएकवचनांतानांक्रियापदानांस्थानेबकुवचनांतानित्रयोज्या
नितथैवस्त्राध्ययनादितिभाष्यं॥अत्रप्रैषेशमितरितिसंबोध्यमानः शमितात्रुत्विग्भ्योन्यः ऋत्विजांमध्येवाएकइतिकात्यायनः॥अथहृदयादि
रुक्षणादि॥तत्रहृदयंपुंडरीकाकृति॥जिह्मंप्रश्लिष्टं॥वक्षःश्येनाकृतिमांसयुक्तास्थि॥तनिमंकालवर्णमांसंसव्यभागस्थंयकृदपरनामा
नं॥मतस्नोपार्श्वयोरात्रफलाकृतीवृक्क्यापरनामानौ॥सव्यंदोः सव्यबाहुफलकं॥पार्श्वेवंक्रिसंज्ञेदक्षिणोत्तरेअस्थीतित्रयोदशत्रयोदशैकै
कत्रसंहतानि॥दक्षिणंश्रोणिंषष्ठभागदक्षिणपादमूलंसैवउधोयुक्ताऽभ्युधिरेकमंगं॥दक्षिणंदोःदक्षिणबाहुफलकं॥सव्यांश्रोणिंषष्ठभागस
व्यपादमूलं॥गुदंशकृन्निर्गमनार्थकांडंतस्थाणिमत्॥गुदंत्रैपंकलाणिमस्त्विष्टकृतेनिदध्यादितिप्रक्ष्यमाणं॥वनिष्ठुस्तबिकांत्रं॥जाघनीपुच्छमिति
॥कल्पमतेसर्वपशोः प्रत्यावनमुक्तं॥प्रैषेतुहृदयजिह्मयोरेवपरिवर्तनंकेवलहृदयस्यवेति॥इतरैरंगैः सहहृदयश्रपणमितिशाली कि॥शूलेप्रणीय
हृदयंश्रपयेदितिबौधायनः॥श्रृतेपशौपशुपुरोडाशंयाचति॥आग्नीध्रमितिशेषः॥अत्रश्रृतेपशाविति सिध्वन्निर्देशाच्चथाप्रकृतिश्रपणं॥तत्र
कारस्नुचौरस्तीतिअध्वर्युःकुंभींशामित्रेग्नावधि श्रमतितस्यामुदग्रंशरावापवित्रंनिदधातिवसूनामितिकुंभ्यांप्रभूतमुदकमासिंच्यपुरस्तात्स्रु
चोवदानानिसकलानित्राक्षिपति॥ततःशमितायथाशासनंश्रपयति॥ततःशरावापवित्रमादायप्रस्तरेसादयेत्॥तमुपस्तीर्णमिघारितमुद्वासयां

र्वेद्यासादयति।। ततआग्नीध्रअथादत्तेदक्षिणेनाज्यस्थालीसस्रुवांसब्रह्मणपात्रीवेदमित्यारभ्यांतर्वेद्यासादयतिभूर्भुवः स्वरितिव्याहृतिभिरितिपर्यंतंकुर्यादित्यर्थः।। अथांतर्वेदिहवींष्यासन्नान्यभिमंत्रयतइतिवधूप्रकृतियाजमानं।। पशावाज्यभागौनकृतौचेदिहकार्यौ।। तत्राज्यस्थाल्यासुक्कोचतुर्गृहीतंगृहीत्वातेनौत्तमप्रयाजंकृत्वाउदगागत्यध्रुवांपुरोडाशंचाभिघार्याज्यभागौजुहुयात्।। अथजुहूपभृतोरुपस्तृणन्नाहेंद्राग्निभ्यां पुरोडाशस्यावदीयमानस्यानुब्रूहीति।। पूर्वार्धादिवदायापरार्धादिवद्यत्यभिघारयतिप्रत्यनक्त्युपभृतिस्विष्टकृतेसकृदुत्तरार्धादिवद्यतिद्विरभिघारयतिनप्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्रावयेंद्राग्निभ्यांपुरोडाशंत्रिरुक्तंप्रेष्येतिवषट्कृतेजुहोतिअथसमावपमानआहाग्नयेनुब्रूहीत्याश्रावयाहाग्नयेप्रेष्येतिवषट्कृतउत्तरार्धपूर्वार्धेतिहायपूर्वाआहुतीर्जुहोतीति।। माभैरित्युपस्थानंभरतमित्यभिमर्शनंचप्रकृतिप्रातंकर्तव्यमेव।। प्रयंजनंयदवदानानीतिसमंत्रकमेवप्रकृतितःसिद्धं।। पूर्वार्धादित्याद्यनुवादस्तुजुहूपभृतोरुपस्तृणानआहेत्यादिविशेषविधानार्थः।। अथानस्विष्टकृतोःस्रुचोश्चनयोःस्रुवाहुतीर्हुत्वाक्रम्यप्रधानस्विष्टकृतोःकृत्वाप्रत्यक्रम्यतदुपरिपुनराहुतीर्जुहुयात्।। आज्यं पुरस्ताद्धुत्वाथानदानानिजुहोत्याज्येनोपरिष्टादभिघारयतीतिप्रायश्चित्तस्तूत्रस्यसाधारण्यात्।। ऐंद्राग्नयोरहंदेवयज्ययावत्रहाभूयासमितिप्रधानस्यअग्नेरहमित्यादिस्विष्टकृतोनुमंत्रणमितिसुबोधिनी।। दक्षिणेस्थितएवोपभृतंजुहोतिप्रक्षिपन्नाह।। अथयथायतनंस्रुचोसादयित्वाशिन्नमादायेडामवघ्रत्युपहूतायामिडायामग्नीधआदधातिषउवस्तंप्राश्नंतिमार्जयंते।। सादयितेतिनदंतंकर्तव्यमित्यर्थः।। इडायांविशेषः।। उपस्थीर्यकृत्स्नपुरोडाशस्यखंडद्वयंरुत्वावद्यभिघारयेदितिकमंति।। एतेनयजमानभागचतुर्थीकरणेनभवतइतिगम्यते।। इडाभक्षणंसयजमानचतुर्णमेवप्रकृतिवत्।। विशेषाश्रवणात्।। सूत्रांतरेतुमैत्रावरुणषष्ठाभक्षयंतीसुक्तंनस्त्राक्षंवौधायनेराकांक्षाभावात्।। इतिकेचित्।। वस्तुतः प्राश्नंतीतिबकुवचनस्यप्र

कृतकर्मकर्त्रभिप्रायत्वयोचित्यान्मैत्रावरुणप्रतिप्रस्थातृसहिताः प्राकृताः पंचप्राश्नीयुरिति।। अतएवउक्तंस्याक्रम्यजुहूंमपआनयेत्यादिप्राग्वाहार्यवाचनात्समानमितिभाष्येउक्तं।। अत्रफलीकरणहोमःकार्यः।। उत्तरत्रप्रायश्चित्तंकृत्वानफलीकरणहोमेनचरतीतिवचनात्।। प्रणीतास्विलपक्षेप्रणीतानिनयति।। अथसंप्रैषमाहाग्नीदुनरंबर्हिरुपसादयप्रतिप्रस्थातः पंशोःसंवैस्वेति।। पशोः प्रताप्रत विषयंसंवदनंशमित्राकुर्वित्यर्थः।। अथैषआग्नीध्रः पूक्षशारवायामिडंस्तुमुपगूहतिनदुनरंबर्हिर्भवतीति।। आग्नीध्रः इडंस्तुसंज्ञकांफलकांपूक्षशारवांचादायस्रुवाहवनीययोरंतरेणगत्वास्रुचांदक्षिणभागेपूक्षशारवामासाद्यतदुपरिफलकांनिदध्यात्।। अत्रैतेनैवेडंस्तुमितिवक्ष्यमाणसूत्रंप्रमाणंद्रष्टव्यं।। शालीकिमतेतुकेवलपूक्षशारवायाएवस्रुग्वनंतस्याएवइडंस्तुमितिसंज्ञा।। इदंचेडंस्तुस्रुग्वनमंत्रेवोक्तंशेषैः।। वस्तुतस्तुउपसादनप्रैषमात्रंइदानींसादनंतुयूपाहरणानंतरमेवेतियुक्तं।। अथप्रतिप्रस्थाताषषदाज्यंविरुह्यजुहूंसमानीयांतरेणचालालोत्करावुद्यंउपनिष्क्रम्यश्रुतंहवीःशमितारंतिशमितैषउत्तरतोहृदयशूलंधारयंस्तिष्ठतिसश्रुतमितिप्रत्याहनंतथैवद्वितीयमुक्त्वाषष्ठंतितंतथैवेतरः प्रत्याहतथैषतृतीयमुक्त्वाषष्ठंतितंतथैवेतरः प्रत्याहाथशमितुर्हृदयशूलमादायतेनहृदयमुपतप्यतंशमित्रेसंप्रदायषषदाज्येनहृदयमाभिघारयतिसंतनइतिवियूः कृत्वाहरेत्युक्तैतेनैवथथेतमेसचतस्रूपस्तृणात्रेजुहूपभृतोरिडादानेयस्मिंश्चवसाहोमंगृह्णीष्यभवतीति।। विरुह्यालोडास्रुवेणगृहीत्वाजुहूंप्रक्षिप्यअत्रकेचिद्घटूर्वषषदाज्यग्रहणांगृहीतंषषदाज्यंतस्मादेवहृदयाभिघा

रणवनस्पतियागोऽइतिअन्येतुआज्यग्रहणानंतरंकस्मिंश्चित्पात्रेऽसंस्कृतमाज्यंदधिचगृहीत्वारुछापयेन्नेनाभिघारणवनस्पतियागावितिं॥अस्मि
न्पक्षेऽन्वयाजशेषेणपशवान्यमभिघार्येत्यत्रैवमेवज्याघारंतुस्रुग्गतमितिवैनयंती॥उक्त्वाऽर्धर्चंकृत्वातंत्रंतिष्ठन्नुछतारंअन्यत्स्पष्टं॥त्रिषुपर्ययेषु
पूषामेत्यादियोगमनमंत्राःइतिद्वैधेकल्पांतरं॥अथसंप्रदानांतरंअध्वर्युःशामित्रंगत्वाशामित्रुःसकाशाद्धृदयशूलमादायतेनहृदयंत्रविध्य
शूलंशामित्रुर्हस्तेप्रदायएषपशाज्येनहृदयमभिघारयतिकल्पेहृदयपदंउपलक्षणार्थं॥तेनसर्वाण्यंगानिअभिघारितानियथाभवंतितथाहृदय
मभिघारयेत्॥अथपशोःसंज्ञाप्यधर्मत्वादाज्येनाभिघार्येद्वास्यपुनरभिघार्यंयस्तज्जालेसलंकृत्वाविधूकृत्वापृथग्यूषंकृत्वाहरतेत्युक्त्वा
यथेतमागत्यचतस्रूपस्तृणीते॥अत्रजुहूपतोरुपस्तरणंध्रौवाज्यात्॥इडापात्रेआज्यस्थाल्याः॥वसापात्रेपूर्वाज्यात्॥अत्रकेचित्पशो
रस्थातेवहृदयोपतर्दनादिचतस्रूपस्तृणीतेत्यंतंकुर्यतिसंवदत्वेतिपशुव्यापारमात्रप्रदर्शनार्थत्वादित्याहुः शेषैस्तुउपस्तरणात्प्रागग्नेति
प्रस्थातृकुर्यात्॥उपस्तरणादितुअध्वर्युःकुर्यादित्युक्तंतदर्धर्चरतीयत्वापत्योपेक्ष्यं॥आहरंतेतंपशुमंतरेणचात्वालोत्करावंतरेणयूपंचाहवनी
यंचोपातिहत्यदक्षिणतःपंचहोत्रासादयंत्येतेनैवयूराहरंत्येतेनैवउस्तुमिति॥एतंयूपःपथकृतं॥यस्मिन्नंगेगानिश्रितानितंयूपंतत्तस्मात्
थकृतानिपश्वंगानिचात्वालोत्करयोर्मध्येनयूपाहवनीययोर्मध्येनचानयेयुःपरिक्रामिणः॥अध्वर्युस्तुतत्रागेवयूपाद्बहिर्भूमेनदक्षिण
तोगत्वातिष्ठेत्॥ततःपरिक्रामिभिरानीतानिपश्वंगानिआसांनदेशंनीत्वास्रुचांदक्षिणतःअग्निर्हेतिवादिनापंचहोत्रासाप्येत्॥ततःयन्मेअ
न्नइत्यनुमंत्रयेतयजमानः॥पश्वंगानयनमार्गेणैवयूपोप्याहरणंपरिक्रामिणःकुर्युः॥हुस्रुतोराहरणंत्वाग्नेरकर्तृकंपूर्वमेवोक्तं॥जुह्वादिचतु ९३

र्थंश्रोत्रंचयूपाहवनीययोर्मध्येनीत्वादक्षदेशेरुपयेत्॥अथपूक्षशारवामांहृदयंनिधायस्वधितिनातस्याग्रेवद्यन्नार्॥मनोता
याइतिवातस्याग्रेतस्यछिन्नप्रदेशात्॥हृदयस्याग्रेद्विरवद्यतिअथजिह्वामाअथवक्षसोधतानिम्नोथवक्ययोरथसव्यस्यश्रोण्योधदक्षि
णपार्श्वस्याथसव्यस्याथदक्षिणायैश्रोणेरधुरेस्त्रेधंगुदंकृत्वाणिमस्त्विष्टकृतेनिदधातिस्रुविमुपयम्योमध्यंद्वैधंकृत्वाजुह्वाम
वदध्यात्सथवक्ष्यमेदोयूषन्नवधायतेनजुहूं श्रोणेतियूष्णोपसिंचत्यभिघारयतीति॥पूर्वमेववक्ष्यमेदसीअपनीयस्रुचोरग्रेनि
दधाति॥अथतमोरवद्यति॥दक्षिणस्याश्रोणेरूधःप्रदेशात्॥जुह्वांप्रस्रुतापतदक्षिणवक्ष्यमेदोयूष्णिप्रसार्यतेतजुहूंप्रक्षाल्ययूष्णो
पसिंच्यस्रुवेणध्रुवायाआज्यमादायपूषाहवनीययोर्मध्येनदक्षिणतोनीत्वातेनाभिघारयेत्॥सान्नाय्यनिकारत्वादुपस्थानाभिमर्श
नप्रक्षालनानिसंनति॥अथोपभृतिस्थिष्टकृतेसर्वेषांत्र्यंगाणांसकृत्सकृत्समवद्यतिसकृद्दक्षिणस्यश्रोण्योःपिशंगप्रछिद्यसमवदधा
तिसकृत्सव्यायैश्रोणेरणिमजुह्वस्याधरवक्ष्यमेदोयूषन्नवधायतेनौभृतंश्रोणेतियूष्णोपसिंचतिद्विरभिघारयतीति॥अभिघारणंपूर्ववत्॥
अथहृदयंजिह्वांवक्षस्तनिमंसौवनिष्ठुमियेतानिपात्र्यांसमवधाययूष्णोपसिंचत्यभिघारयतीति॥एतान्यवशिष्टानिसमग्राण्येव॥
वक्षस्तुउत्तरत्रपरिहरणविधानात्किंचिदवशेषणीयं॥आज्यस्थाल्यान्येनाभिघारेण॥अथकंसेचमसेनावसाहोमंगृह्णाति॥यूष्णोपसिं
चत्यभिघारयतीति॥वसाहोमार्थंस्निह्यंगृह्णातीत्यर्थः॥यूष्णोपसिंचतिपुनस्तेनैवोपसिंचतीतिसुबोधिनी॥अतोवसायःशब्दोपपयोगः॥
अभिघारणमपूर्वाज्येनपूर्ववत्॥अथपशोरवदानानिसंभरतीतीडइति॥अवदानशिष्टानांस्रुग्गतानांचाग्निमर्शनंकेवलस्रुग्गतानामेववे

तिद्वैधे॥अथदक्षिणपार्श्वेनवसाहोमंप्रयौतिकुंबतःश्रोरस्तीति॥कुंबतःस्रूचेनमांसवत्प्रदेशेनवसामालोडयति॥समस्तपार्श्वेणवालोडनमितिद्वैधे॥संमृष्टस्यपशोःप्रतीचींग्राघनीहरंति॥पुच्छमादायततएवत्रत्यग्गत्वागार्हपत्यमिति॥संमृष्टस्येतिपुच्छस्यापिसंमर्शनार्थमितिप्रतिपरिहरंतिपशुमिति॥अवशिष्टपशवंगानिजुह्वादिचतुष्टयंचयूपाहवनीययोर्मध्येनाहत्यस्वस्थानेस्थापयेयुः॥पशुनप्रतिपरिहरेत्किंतुतत्रैवस्थितमादायप्रचरेदितिशालीकिः॥आस्मन्नपिपक्षेइडावसापात्रयोःप्रतिपरिहरणमस्त्येवेतिसुबोधिनी॥अथजुहूपभृतावादत्तेआहेडाग्निभ्यांछागस्यहविषोनुब्रूहीति॥यथेतत्प्रत्यागत्येत्सर्थसिद्धं॥असाक्रम्याश्राव्याहेडाग्निभ्यांछागस्यहविः प्रस्थितंप्रेष्येतीति॥प्रतिप्रस्थातेषउत्तरतोवसाहोमंधारयंस्तिष्ठतिसोर्ध्वंचेयाज्यायेवसाहोमंजुहोतिघृतमिति॥आहवनीयस्योत्तरतःप्रत्यगावर्त्यतिष्ठतीतिस्रुबोधिनी॥वस्तुतस्तुविशेषाश्रवणात्स्राज्यवत्स्रिष्टेत्॥षट्कृतेहविर्जुहोतिजुहूस्थं॥इंद्रियावीतियाजमानं॥एतस्यहोममनुप्रतिप्रस्थातावसाहोमोद्रेणदिशोजुहोतिदिशइति॥पशंगहोमानंतरंवसाहोमशेषेणदिशऊद्ध्वयजुरुयात्॥दिग्भ्यश्चमितित्यागः॥दिशश्चाहेत्यादिपंचभिर्कृत्वास्वाहाद्यैभ्योनमोदिग्भ्यइत्युपतिष्ठेदितिकल्पांतरंद्वैधे॥दिघ्योमेआसानेतेवाविरोषात्स्वष्टकृतेहविर्जुहोतीत्यनेनव्यवधानेनातिष्ठन्नित्यनुवर्त्यसंभवाच्च॥अथप्रदक्षिणमावर्त्यपृषदाज्यात्स्रुवेणोपघ्रन्नाहवनस्पतयेनुब्रूहीत्याश्राव्याहवनस्पतयेप्रेष्येतिवषट्कृतउत्तरार्धपूर्वार्धितिहायपूर्वआकूनीर्जुहोति॥अध्वर्युःप्रदक्षिणमावर्त्यनुक्रांपृषदाज्यंसकृत्स्रुवेणोपघ्राय्यसव्यमावर्त्येतिसुबोधिनी॥ततआहवनस्पतयेनुब्रूहीत्यादि॥अत्राभिघारणंप्रत्यभिघारणेनस्तःअनु

ष्यंप्राशित्रंचयूपाहवनीययोर्मध्येननीत्वावदानदेशेस्थापयेत्॥अथफलशाखायांहृदयंनिधायस्वधितिनातस्याग्रेवद्यन्नाह॥मनोतायाइति॥तस्याग्रेतस्यछिन्नप्रदेशात्॥हृदयस्याग्रेद्विरवद्यतिअथजिह्वायाअथवक्षसोथतन्मोथवद्वयोरथसव्यस्यश्रोण्मोथदक्षिणपार्श्वस्यार्थसव्यस्यार्धदक्षिणायेश्रोणेरध्युत्तरेत्रेधंगुदंकृत्वाणिमात्स्विष्टकृतेनिदधातिस्रुविमदुपयन्मोमध्यंहैधंकृत्वाजुह्वामवदधात्यथवद्वय्यमेदोयूषंनवधायतेनजुहूंप्रोणीतियूष्णोपसिंचंत्साभिघारयतीति॥पूर्वमेववद्वय्यमेदसीअपरीयस्रुचोरग्नेनिदधाति॥अथतयोरवद्यति॥दक्षिणस्याश्रोणेरूर्ध्वप्रदेशात्॥जुहूंप्रस्रुतापितदक्षिणंस्वयमदोयूष्णिप्रसार्यतेनजुहूंप्रत्यंचंयूष्णोपसिंच्यस्रुवेणध्रुवायाआज्यमादायपूर्वाहवनीययोर्मध्येनदक्षिणतोनीत्वातेनाभिघारयेत्॥सान्नाय्यविकारत्वादुपस्तरणाभिमर्शनप्रत्यंजनानिनसंति॥अथोपभृतिस्विष्टकृतेसंवेषांत्र्यंगाणांसकृत्सकृत्समवद्यतिसकृदक्षिस्यदोस्मःपिशितंप्रक्षिद्यसमवदधातिसकदुत्तरार्धादवद्यतिद्विरभिघारयतिनप्रसन्नयत्याक्रम्याश्राव्याहेडाग्निभ्यांपुरोडाशंप्रस्थितंप्रेष्येतिवषट्कृतेजुहोतिअथसमावपमानआहाग्नयेनुब्रूहीत्याश्राव्याहाग्नयेप्रेष्येतिवषट्कृतउत्तरार्धपूर्वार्धितिहायपूर्वआकुतीर्जुहोतीति॥माभेरित्युपस्तरणंभरतमित्यभिमर्शनंचत्रकृतित्रासंकर्तव्यमेव॥प्रत्यंजनंयदवदानानीतिसमंत्रकमेवत्रकृतितःसिद्धं॥पूर्वार्धादित्याद्यनुवादस्रुजुहूपभृतोरुपस्तरणानाहेत्यादिविशेषविधानार्थः॥प्रधानस्विष्टकृतोःस्रुवाकृतीतूष्णीकृत्वाक्रम्यप्रधानस्विष्टकृतोकृत्वात्प्रत्याक्रम्यतदुपरिपुनराकृतीर्जुहुयात्॥आज्यंपुरस्तात्स्रुत्वाधावदानातिजुहोत्याज्येनोपरिष्टादभिघारयतीतिप्रायश्चित्तस्रुवस्यसाधारण्यात्॥इंद्राग्न्योरहंदेवयज्ययावत्रहाभूयासमितिप्रधानस्याग्नेरहमित्यादिस्विष्टकृतोनुमंत्रणमितिसुबोधिनी॥दक्षिणेस्थितएवोपभृ

तंनु क्रांग्रक्षिपन्नाह॥अथयथायतनंस्रुचौसादयित्वाग्राशित्रमाहरायेडामवद्यत्युपकृतायांमिडयामग्नीधआदधातिषउवत्तंग्राश्नंतिमार्जयंते॥सा दयित्वेतितदंतंकर्तव्यमित्यर्थः॥इडायांविशेषः॥उपस्तीर्यकृत्स्नपुरोडाशस्थरवंउद्धृत्यंकृत्वावद्यतिधारयोक्षितिकमंति॥एतेनयजमानेचतुर्धाकरणेनु भवतइतिगम्यते॥इडाभक्षणंसयजमानचतुर्णामेवत्रकृतिवत्॥विशेषाश्रवणात्॥सूत्रांतरेतुमैत्रावरुणषष्ठाभक्षयंतीत्युक्तंतदग्राह्यंबो धायनेराकांक्षाभावात्॥इतिकेचित्॥वस्तुतः ग्राश्नंतीतिबहुवचनस्य

DR BHAU DAJI MEMORIAL

कृत्वात्॥शेषेसूक्तेतद्दृचार्थं॥षष्ठदाज्याज्चतुर्गृहीतंनु क्रांग्रहीत्वेतिवेतिद्वैधे॥अथसमावपमानआहवनीयेस्विष्टकृतेनुब्रूहीत्याश्रावयाहवनीयेस्विष्टकृ तेग्रेयेतिवषट्कृतउत्तराधपूर्वार्धेतिहायपूर्वआकृतीर्नुहोतीति॥नु क्रामौपभृतंरिच्यमानः॥अथयथायतंनंस्रुचौसादयित्वाहोत्रऽडामु पोद्यछंतेमेदसउपकृतायांमिडायामग्नीधआदधातिषउवत्तंमर्जयंतिषुंमेधार्थवतिषुंमेदस्वलाश्नंतिमार्जयंतइति॥अथोदङ्मुखंत्याक्रम्यनु क्रामपजानीयेत्यादियथायतनंस्रुचौसादयित्वेयंतंकृत्वाहोत्रपवंजनादिकुर्यात्॥होत्रेउपक्रानायऽडामुपोद्यछंतेऋडिजः॥इदंषडवत्तंवानि ष्ठोरेवत्रकृतिवत्॥मेदस्वन्मेदोतरेणयुक्तंवनिषुंषडवत्तंकुर्यात्॥ऽडापंचमभागादधिकोवनिषुर्मेदस्वद्ग्नीध्रस्येतिकेचित्॥ग्राश्नंतिग्रकृ तिवत्सर्वर्त्विजोयजमानाश्चबहुवचनस्यप्रकृतिकर्मकर्त्रर्त्विग्यजमानविषयौचित्यात्॥मैत्रावरुणषष्ठाभक्षयंतिप्रतिप्रस्थातासप्तमऽत्यापलंबो कोश्च॥ऽडान्वारंभोपिसर्वेषामर्त्विजांप्रकृतिवत्॥मार्जनानंतरंस्वकालेवत्ताशिष्टसर्वंगिभ्योवत्तंग्राशित्रभागंब्रह्मणेदद्यात्॥दक्षिणस्यैव पुरोडाशस्यग्राशित्रमितिव्याख्यानेतुनात्रग्राशित्रप्रसक्तिः॥अथाहब्रह्मणेवक्षःपरिहरेतितत्रस्थाप्रतिग्रहातिवयंसोममितिं॥नास्यभक्षण मनुक्तत्वात्॥अथदक्षिणादेयाप्रकृतावत्रदक्षिणाकालत्वात्॥दक्षिणाचान्वाहार्यःगौश्चगोदक्षिणःपशुबंधोनित्योन्वाहार्यइतिकर्मांतोक्तेः॥ अथसंप्रैषमाहाग्नीदौपयजानंगारान्नाहरोपयष्टरुपसीदब्रह्मन्स्रुचस्थामऽत्यादि॥औपयजानुपयज्ञागार्थनुपयष्टाप्रतिप्रस्थाता॥आहरत्येतांश्चा मित्रादोपयजानंगारांस्तानग्रेणहोतारंनिवपत्युपसीदत्युपयष्टाग्रुदत्तीयेनेति॥आहरत्यग्नीत्॥तानग्रेणहोतारंनिवपत्यध्वर्युः॥ग्रुदत्तीयभागं ग्रहीत्वाप्रतिप्रस्थाताहोतुर्दक्षिणपार्श्वेप्राङ्मुखउपविशेत्॥दक्षिणपार्श्वेउपवेशनेकत्वात्तरप्रमाणं॥होतरुत्तरपार्श्वेउपवेशनमितिशेषाः॥अथाध्व

युक्षपशाज्यं विहरजुह्वांसमानीयात्याक्रम्याश्राव्याहदेवेभ्यः प्रेष्येतिवषट्कृतेजुहोतिप्रधेसेवमेवोपयष्टोपयक्षतियुदस्यप्रक्षेदंसमुद्रायस्वाहेत्येतैरे
कादशभिरग्निर्वैश्वानरंगक्षस्वाहेतिसर्वमंततोनुप्रहरतीति॥विहरत्यालोऽज्यजुह्वांसमानीयजुहूपभृतावादायेत्यादि॥शेषैस्तुपषदाज्यग्रहणीमु
पभृतंक्षेत्युक्तंतत्सूत्रांतरीयंबोधायतीयैरत्राख्यमेव॥द्वितीयादिषुप्रेष्येसेवप्रैषः॥प्रतिप्रस्थातातिर्यगुदंप्रक्षिप्यप्रक्षिधवषट्कृतेजुहोति
॥अपर्यग्निवयन्प्रथममग्रभागंकृत्वानंतरंमूलभागस्यहोमंकुर्वन्जुहोतीतिब्राह्मणार्थः॥अयंहोमोवसाहोमहवन्याकार्यइतिभरद्वाजः॥हस्ते
नजुहोतीतिसापस्तंबः॥अत्रप्रथमाष्टमयोर्मध्येप्रत्यवदानव्याजपदकस्यसंस्यादश्रुतत्वादितिन्यायेनाद्याश्चत्वारःप्रथमविकारः॥ततश्च
त्वारोद्वितीयस्य॥नवमैकादशावुत्तमविकारौ॥दशमःप्रथमस्येति॥तेषांहोमोयथाप्रकृति॥प्रथमविकारेष्वेकएकयजशब्दइतिमैत्रायक
णएवब्रूयात्प्रैषेषुयजशब्दं॥इतरेषुमैत्रावरुणेनसहाध्वर्युर्ब्रूयाद्यजशब्दं॥अनूयाजानामग्निर्देवतेतिप्रपंचितंसुबोधिन्यां॥उपयजागेतुय
थामंत्रलिंगंदेवतानिर्णयः॥कृतानुमंत्रणानियथाविकारंस्युरिति॥अत्रानूयाजस्थेतोद्देशकत्यागानंतरंवक्ष्येषुकृतानुमंत्रणेषुपूर्वपूर्वंस
मुच्चायेदंनममेत्येकादशक्रत्यागाननुषज्यब्रूयात्॥अथबर्हिषिहस्तौनिमार्ष्टीक्षतेति॥अथास्यस्रुवमन्वीक्षतेतनूमिति॥अस्यगुदस्य॥एका
दशानुयाजानिष्टोदशुःस्रुक्रम्यजुह्वांखरुमवधायपुरस्तात्सदस्रुवस्तिष्ठन्जुहोतिदिवमिति॥चतुर्गृहीतेजुहूगतेआज्येस्वरुमवधायहोमइ
तिकल्पांतरंद्वैधे॥अथयथायतनंस्रुचौसादयित्वाजवतीभ्यांस्रुचौव्यूहतिशंयुनाप्रस्तरपरिधिसंप्रकीर्यसंप्राव्यस्रुचोविमुच्यजाघन्याप
त्नीः संयाजयंतीति॥स्रुग्व्यूहनेपषदाज्यग्रहण्यामंत्रवत्पक्षेउपभृन्मंत्रेणतांव्यूहेत्॥तूष्णींपक्षेतूष्णीमेवव्यूहनं॥सूक्ताब्रूहीतस्यस्रुचनेप्रेष्ये ९५

तिचोदयेत्यैत्रावरुणं॥उज्जितीनांवाचनेइंद्राग्न्योरहंवनस्पतेरहमित्यादिस्रुग्विमोकेपषदाज्यग्रहण्यामंत्रवत्पक्षेअग्नेवेपिन्नेत्यादिवक्ष्यति॥जाघन्यापत्नीः सं
याजयंति॥इममंशंस्त्वयमेवविवरणोति॥आज्यस्थेवस्रोमंत्रपात्रंचयजत्युत्तानायैजाघन्येदेवानांपत्नीर्यजतिनीचाग्निंरुद्रपतिमुत्तानायैजाघन्ये
होत्रेइडामवद्यतिनीचाग्नीधेषडवत्तंप्राश्नीतोमार्जयितेते॥उत्तानायाश्चाद्याश्चतुर्थ्यः षष्ठ्यर्थे॥उपस्तरणाभिघारणेमध्योदुरवदानमितिचतुरवत्तं
यद्वाजाघन्याएवचतुरवदानमिति॥होतुः पर्वंजिनंकृत्वोपस्तीर्यद्विरवद्यतिभिघारयेत्॥आग्नीधेषडवत्तमिडावत्॥आज्येनैवपत्नीः संयजये
दितिशालीकिः॥इडमेवाश्वत्थपलाशंस्रुक्स्रुवानुगुण्यात्॥अत्रचत्वारएवपत्नीसंयाजावाचनिकाः॥अथस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वापसलैः पर्या
वृत्यान्वाहार्यपचनेत्रायश्चित्तंजुहोतिनफूलीकरणहोमेनचरतीति॥त्रायश्चित्तंउलूखलइतिहोमः॥अग्नेदब्धायइतिफलीकरणहोमः॥फलीकरणहो
मोत्रैवकार्यइतिहैधेबोधायनः॥शालीमंतेतुपूर्वमिवपुरोडाशयागे॥अथप्राङेत्यध्रुवाभाष्याय्यत्रीणिसमिष्टयजूंषिजुहोतियत्तयज्ञं स्वाहेतिस्रु
वेणेवद्वितीयमेषतइति॥स्रुचात्तृतीयंदेवेति॥उद्गृह्यस्रुचमिति॥प्राङेत्येतिदक्षिणेनपदावेदिमवक्रम्येत्यंतंकृत्वास्रुवेणेत्यस्योभयत्रसंबंधात्त
थमाद्वितीयंचहोमंस्रुवेण॥तृतीयंयथाप्रकृति॥उद्गृह्यआनीयस्योत्तरतःस्थापयति॥पक्षेप्रणीतानिनयति॥त्रीणिचतुर्गृहीतानिजुहुयादि
तिसमिष्टयजुर्होमेशालीकिः॥विष्णुक्रमादिब्राह्मणसंतर्पणांतमन्नेवकुर्वंतिकेचित्॥अपरेतुविष्णुक्रमाद्यंताद्दार्शपौर्णमासेवकुर्वंतियत्रोपक्रमस्त
त्रैवोपसंहारइतिन्यायसाम्यात्॥ततोहव्यशेषोद्वासनादिपूर्णकुंभांतंकृत्वायत्तस्यपुनरालंभादिकुर्वंति॥अंत्यपक्षेपूर्णकुंभानंतरंविष्णुक्रमादीति॥

अथयाज्ञातिस्यमुदपात्रंहृदयशूलमितेतत्समादायेहियजमानेत्यन्वग्यजमानोनूचीपल्यंतरेणचात्वालोत्करावुदुपनिष्क्रम्यात्रेणयूपस्येनोत्खत्वावो
क्ष्यशुष्कस्यचार्द्रस्यचसंधौहृदयशूलमुद्वासयति॥सुगसीति॥उद्वासयत्युपगूहति॥अत्रैवैधंहृदयशूलस्योद्वासनमितिकुर्वीतसुमित्राश्चदुर्मित्रा
श्चेतिद्वौधायनोनकुर्यादितिशालीकिरिति॥अथाद्भिर्नाजयतेधाम्नो धाम्नइतिअथाग्रतीक्षमायंति॥प्रपथेसमिधः कुर्वतएधोऽसीति॥प्रपथेअ
र्धपथेसमिधस्तिस्रः कुर्वतेऽग्नइति॥प्रतिसमिधंमंत्रावृत्तिः॥आर्द्राः सपलाशाःसमिधःसर्वेषांयजमानपक्ष्योरेवसार्द्राःसपलाशानान्येषामितिकल्प
द्वयंद्वैधे॥एत्याहवनीयेभ्यादधातिसमिदसितेजोसितेजोमयिधेहीति॥अत्रसमिदसित्वाहेत्यादिमंत्रविभागश्रुतिसंप्रदायः॥अथाहवनीयमु
पतिष्ठंतेमोअन्वचारिषमिति॥अथशब्दस्यानंतर्यार्थित्वात्सर्वेषांसमिदाधानेसमाप्तेयुगपदुपस्थानंसमिदाधानेचयोयः पूर्वंगृह्णीयात्तस
पूर्वमित्यादध्यात्प्रथमगृहीतंसमिधंप्रथमंततो द्वितीयांततस्तृतीयामित्याश्वलायनसूत्रवत्युक्तः प्रकारोन्याय्यत्वाद्ग्राह्यः॥अथौ
पयजिकेग्नौबर्हिरुपोष तिष्ठति॥बर्हिः स्तरणबर्हिःउपोषतिदहति॥पाशुकवेद्याउत्तरवेद्यावादक्षिणेसेऔपयजिकेग्नौबर्हिरुपोषती
तिद्वैधे॥बर्हिरुपोषणादिपूर्णाकुत्यंतंयाजमानंआध्वर्यवंवेतिसुबोधिन्यांसिद्धांतितं॥अथांजलिनोपस्तीर्णाभिघारितान्सक्तून्त्र
दाक्षेजुहोतिविश्वलोपेति॥हस्तोत्र ध्वंसयतेऽग्नाविति॥द्वितीयंजुहोतियानीति॥तृतीयंजुहोतिअन्तरणाइति॥अथप्रध्वंसनस्थद्वि
तीयतृतीययोरप्यनुवृत्तिः॥अंजलावुपस्तीर्यतस्मिन्त्रायुपक्वृप्तान्सक्तूनवदायाभिघार्यबर्हिषाप्रदानेऔपयजिकेग्नौजुहुयात्॥ह १६६

स्तप्रध्वंसनंनामहस्तो मिथः संघृष्यलेपापनयनं॥प्रथममंत्रेणैकाकुतिरेवसक्तूनांनवासक्तुहोमइतिकल्पद्वयंद्वैधे॥अथदेवताउपतिष्ठेतेमंनोनभ
स्वानुरित्यग्निंसत्यंनोनभस्वंतइतिवायुंदेवस्सवितरेत्यादित्यमिति॥अग्नेगाराउपनिष्क्रम्यात्रैवातिष्ठंतीतिपक्षभेदउक्त आदित्योपस्था
नेप्रकृतौसएवात्रज्ञेयइतिद्वैधे॥अथयूपमुपतिष्ठतआशासानइति॥अथपूर्वाग्निंशकलेसमारोपयत्यर्धंतइति॥तंमध्यमेग्नावपिस्पृजत्या
जुह्वानइति॥पूर्वाग्निमौत्तरवेदिकं॥तंसमारोपितंपूर्वाग्निं॥अपिस्पृजतिशकलप्रक्षेपेणैकीकरोति॥समारोपणप्रभृतियजमानपत्न्यौ
अन्वारभेयातांशकैंप्रक्षेपपर्यंतं॥शालीमतेनसमारोपप्रक्षेपौ॥अथमध्यमग्निमुपसमाधायमध्यमेग्नौपूर्णाकुतिंजुहोतिसप्तजह्
ति॥नपूर्णाकुतिरितिशालीकिः॥पूर्णाकुतौवरंददातिधेनूवरंवानडुहंवाएधाहितिहस्माहबौधायनः संतिष्ठतेपशुबंधः संतिष्ठतेपशु
बंधइति॥ ॥श्रीशालिवाहनेशाकेनगांगमुनिभूमिते॥श्रावणेमासिपूर्णायांपुष्यभेरविवासरे॥माटेह्लुपनाम्नाश्रीनारायणसुतेनवै
॥त्र्यंबकाभिधविप्रेणसप्तर्षिग्रामवासिना॥॥आश्वलायनसूत्राविरोधिबौधायनानुगः॥निरूढपशुबंधस्यप्रयोगोहिनिरूपितः॥३॥
तेनतुर्यज्ञेशोरामोदाशरथिः प्रभुः॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥शुभंभवतु॥स्वस्तिश्रीनृपशालिवाहनशके १७६८ पराभवनामसंवत्सरेउ
त्तरायनेश्रीमर्तौआषाढेमासेशुक्लपक्षेअष्टम्यांतिथौगुरुवारेएतद्ग्रंथेनेदंपुस्तकंसमाप्तं॥श्रीसांबसिद्धेश्वरार्पणमस्तु॥इदंपुस्तकं फडके
ह्लुपनामक बाबूदीक्षितस्यदामोदरनामकेनगुर्जरोपनामकेनलिखितं॥

॥

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017